

برنامه‌های عمرانی بنیاد خاور نزدیک در ایران دوره محمد رضا پهلوی

فرهاد نام‌برادرشاد^۱ / سید محمود سادات^۲ / محسن سراج^۳ / حمید بصیرت‌منش^۴

چکیده

محور سیاست خارجی آمریکا در دههٔ چهل و پنجاه میلادی بر کمک‌های اقتصادی، نظامی و فنی به ملل جهان سوم بود. کشورهایی که از نظر ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک دارای موقعیت حساس‌تری در معادلات حال و آینده بودند؛ تا علاوه بر افزایش نفوذ آمریکا، از خطر سقوط این کشورها به ورطهٔ کمونیسم جلوگیری کند. ایدهٔ «تهدید کمونیسم» به برنامهٔ کمک‌های خارجی دولت و بنیادهای آمریکایی در پیشبرد سیاست خارجی آمریکا انسجام، جهت و اهمیت استراتژیک داد. تلاش‌های آموزشی، کمک‌های فرهنگی و عمرانی بنیادهای آمریکایی در کشورهای جهان سوم، مکمل کمک‌های خارجی و مالی دولت آمریکا بود. شرایط ورود بنیاد خاور نزدیک به ایران، آثار فعالیت‌های توسعه‌ای آن بر عمران روستایی ایران و بررسی اینکه آیا سیاست‌ها و فعالیت‌های این بنیاد با سیاست خارجی دولت آمریکا در ایران تنظیم می‌گردید، مسئله این مطالعه است که با روش تحلیل تحقیق تاریخی و برپایهٔ منابع اسنادی انجام گرفته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد درحالی‌که بنیاد خاور نزدیک اصل خود را «پرورش ارادهٔ خیر و خودیاری روستائیان» معرفی می‌کرد، ترومن رئیس‌جمهور آمریکا، بنیاد خاور نزدیک را «پتانسیلی برای تقویت استراتژی گستردهٔ مهار» (کمونیسم شوروی) تعریف می‌کرد و با ارائهٔ حمایت‌های مالی، یک رابطه متقابل با آن ایجاد نمود. بنیاد با فشار دولت آمریکا، برای تسریع در برنامه‌های خاص توسعه‌ای و مورد تأیید وزارت خارجه آمریکا روبه‌رو شد که منجر به انحراف در اهداف اولیهٔ بنیاد گردید.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکدهٔ امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

f.n.baradarshad@ri-khomeini.ac.ir

۲. استادیار گروه تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکدهٔ امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m.sadat@yahoo.com

۳. استادیار گروه تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکدهٔ امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

serajmilad@yahoo.com

۴. استادیار گروه تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکدهٔ امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

Basirat1341@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۱ نوع مقاله: پژوهشی

واژه‌های کلیدی: بنیاد خاور نزدیک، پهلوی دوم، اصل چهار ترومن، کمونیسم، توسعه روستایی.

Construction programs of the Near East Foundation in Iran during the period of Mohammad Reza Pahlavi

Farhad Nam-Bradarshad/Syed Mahmoud Sadat/Mohsen Siraj/Hamid Basirt-Manesh^۱

Abstract

The axis of American foreign policy in the 1940s and 1950s was based on economic, military and technical assistance to the nations of the third world. Countries that had a more sensitive position in terms of geopolitics and geostrategy in the equations of the present and the future; In addition to increasing the influence of America, to prevent the danger of these countries falling into the abyss of communism. The idea of "threat of communism" gave coherence, direction and strategic importance to the foreign aid program of the American government and foundations in advancing the American foreign policy. The educational efforts, cultural and development aid of American foundations in third world countries were complementary to the foreign and financial aid of the American government. The conditions of the Near East Foundation's entry into Iran, the effects of its development activities on the rural development of Iran, and the examination of whether the policies and activities of this foundation are regulated by the foreign policy of the American government in Iran, is the issue of this study. which has been done with the method of historical research analysis and based on documentary sources.

---

۱. PhD student in the history of the Islamic Revolution. Research Institute of Imam Khomeini and the Islamic Revolution, Tehran, Iran. f.n.baradarshad@ri-khomeini.ac.ir

۲. Assistant Professor of Islamic Revolution History Department. Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran. (Responsible author) m.sadat@yahoo.com.

۳. Assistant Professor of Islamic Revolution History Department. Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran. serajmilad@yahoo.com.

۴. Assistant Professor of Islamic Revolution History Department. Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran. Basirat1341@yahoo.com.

The findings of this research show that while the Near East Foundation introduced its principle as "cultivation of good will and self-help of villagers", American President Truman identified the Near East Foundation as "potential for strengthening the broad strategy of containment" (Soviet Communism) and created a reciprocal relationship with it by providing financial support. The foundation faced the pressure of the American government to accelerate special development programs approved by the US Department of State, which led to a deviation in the primary goals of the foundation.

Keywords: Near East Foundation, Second Pahlavi, Truman's Four Principles, Communism, Rural Development, Agriculture.

مقدمه

جنگ سرد، پس از جنگ جهانی دوم به برنامه‌های خارجی بنیادهای آمریکایی در پیشبرد سیاست خارجی آمریکا انسجام و جهت داد. نمایندگان این بنیادها به‌طور مداوم با یکدیگر در تماس بودند و فعالیت هر بنیاد، مکمل سایر بنیادها بود. حمایت‌های مالی و فنی این بنیادها، مکمل کمک‌های خارجی دولت آمریکا بود. به‌عبارت‌دیگر، بنیادهای آمریکایی در جنگ سرد، شرکای بی‌سروصدای آمریکا در تعیین سیاست خارجی و عناصر حیاتی نظام سرمایه‌داری بودند. برنامه‌های توسعه‌ای بنیادها برای متقاعد کردن مردم و القاء این باور بود که دیدگاه‌های خاصی صحیح و نحوه به‌خصوصی از نگرش و ارتباط با جهان پیرامون مناسب است. بنیادها به اشاعه جهان‌بینی خاصی که با سلطه اقتصادی، نظامی و سیاسی آمریکا سازگار بود، مشغول بودند (برمن، ۱۳۷۳: ۲۲). مقامات واشنگتن، علاقه‌مند بودند بنیادها، مسئولیت اجرایی پروژه‌های خاصی را تقبل کنند؛ چرا که از این رهگذر برنامه‌های موردنظر، ظاهری خصوصی و غیردولتی می‌یافتند. این شیوه، تنش‌هایی را که وظایف متناقض دولت سرمایه‌داری در نفوذ و به‌دست آوردن بازارهای کشورها و کسب مشروعیت ایجاد می‌کرد، کاهش می‌داد (Fagan, 1979: 8).

چگونگی شرایط ورود بنیاد خاور نزدیک به ایران و آثار فعالیت‌های ترویجی و توسعه‌ای این بنیاد بر عمران روستایی ایران و دلیل تلاقی اهداف آن با سیاست رسمی دولت آمریکا، مسئله این مطالعه است. سیاست کمک‌های بین‌المللی این بنیاد، پس از اعلامیه ترومن در سال ۱۳۲۷، اغلب وابسته به ملاحظات استراتژیک و پوشش سیاسی و اجتماعی بود. بر این اساس، سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا می‌توان استمرار وجودی بنیاد خاور نزدیک در ایران را در ارتباط با دستگاه تنظیم کمک‌های مالی و فنی دولت آمریکا، یعنی اداره اصل چهار تحلیل کرد؟

در کمک‌های بنیاد خاور نزدیک، ابتدا نیازهای اقتصادی و دلایل آن دارای اهمیت بودند و پس از توافق با دولت آمریکا برای حمایت از برنامه‌های بنیاد، سمت‌وسوی جریان‌های سیاسی، استراتژیک بین‌المللی و توازن قدرت آمریکا در برابر شوروی دارای اهمیت گردید. بنابراین، بنیادهای غیردولتی مثل خاور نزدیک و دستگاه حاکمه آمریکا، مجموعه‌ای واحد را تشکیل می‌دادند تا مطابق منافع آمریکا در محدود کردن قدرت شوروی عمل کنند. این پژوهش می‌کوشد با روش تحلیل تاریخی مراجع و اسناد نویافته، زمینه‌های حضور بنیاد در ایران و دلایل تقارن اهداف این بنیاد و دولت آمریکا را در حفظ منافع ایالات متحده در ایران پیگیری کند و در گردآوری، تحلیل داده و کشف روابط علی بین متغیرها و عوامل تاریخی از روش تحلیل تحقیق تاریخی استفاده می‌کند و با شیوه توصیفی و تحلیلی آن را ارائه می‌کند.

آرش نجاتیان در مقاله «فعالیت‌های ترویجی بنیاد خاور نزدیک در ایران»^۱ در نشریه جهاد، تحقیقی را در زمینه ورود بنیاد خاور نزدیک به ایران و حوزه‌های کاری و برنامه‌های عمرانی این بنیاد ارائه داده است و با استفاده از منابع مرکز تحقیقات کشاورزی، تلاش کرده فعالیت‌های مختلف بنیاد را صرفاً شاخص‌سازی کند و تحلیلی در زمینه ارتباط بنیاد با دولت ایران و همراهی با سیاست خارجی دولت آمریکا ارائه نکرده است. بنجامین اُفیلر^۲ پژوهشی با عنوان «پرورش اراده خیر از طریق رفاه روستایی: بنیاد خاور نزدیک در ایران»^۳ با حمایت مرکز آرشیو دانشگاه شفیلد هالم انگلستان انجام داده است و به گزارش‌های کارشناسان بنیاد خاور نزدیک دسترسی پیدا کرده است. اگرچه وی به تحلیل گزارش‌های این کارشناسان بنیاد نپرداخته است، اما مطالعه وی با انتشار تلخیصی از اسناد بنیاد خاور نزدیک، کمک ذی‌قیمتی به پژوهشگران این حوزه کرده است.

چندین گزارش از فعالیت‌های بنیاد در مرکز تحقیقات و آموزش و ترویج کشاورزی وجود دارد که به دلیل هم‌زمانی محتوای آنها با دوره حضور کارشناسان بنیاد در ایران از اهمیت بالایی برخوردار هستند. ولی این گزارش‌ها، صرفاً برنامه‌های موردنظر این بنیاد را منتشر کرده‌اند و نحوه اثرگذاری این فعالیت‌ها یا نتیجه آنها موردنظر این منابع نبوده است. تیمور بشیرگنبدی در کتاب *اسنادی از اصل چهار ترومن در ایران*^۴ اسناد مربوط به کمک‌های مالی

۱. نجاتیان، آرش، «فعالیت‌های ترویجی بنیاد خاور نزدیک در ایران»، نشریه جهاد، س ۱۷، ش ۱۹۲ و ۱۹۳، آذر و دی ۱۳۷۵، صص ۹۰-۸۷.

۲. Benjamin, Offiler.

۳. Cultivating "Good Will" Through Rural Welfare: The Near East Foundation in Iran, 1943-1951, In: OFFILER, Ben and WILLIAMS, Rachel, (eds.) *American Philanthropy at Home and Abroad, New Directions in the History of Giving*, London, *Bloomsbury Academic*,

۴. بشیرگنبدی، تیمور، اسنادی از اصل چهار ترومن در ایران (۱۳۲۵-۱۳۴۶ ه.ش)، ج ۲، تهران، مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۲.

و فنی آمریکا به ایران در دهه سی تا چهل شمسی را منتشر کرده است. برخی از اسناد این اثر که مربوط به همکاری بنیاد خاور نزدیک با اداره اصل چهار است، برای این مطالعه، دارای اهمیت و مورد رجوع بوده‌اند. در نهایت، عمده منابع این مطالعه از اسناد گنجینه آرشیو ملی ایران گرفته شده که اطلاعات متنوع و دقیقی درباره چگونگی ورود این بنیاد به ایران، گستره فعالیت‌ها، اهداف و برنامه‌های مختلف آن را دربر می‌گیرد.

نقطه تمایز این پژوهش با مطالعات انجام‌شده در این است که صرفاً به دنبال انتشار اسناد یا ارائه تلخیص گزارش‌های کارشناسان از فعالیت‌ها و اقدامات بنیاد خاور نزدیک در ایران نبوده، بلکه تعامل و تقابل مسئولان دولتی و حکومتی ایران را با بنیاد پررنگ می‌کند و در پی تحلیل دگرذیسی سیاست خارجی دولت هری ترومن در قبال تغییر اهداف و کمک‌های مالی و فنی این بنیاد به ایران در دهه چهل و پنجاه میلادی می‌باشد.

۱. شکل‌گیری بنیاد خاور نزدیک

یکی از سازمان‌های غیردولتی خیریه که به‌عنوان پاسخی مستقیم به بحران انسانی ناشی از نسل‌کشی ارمنه در جنگ جهانی اول شکل گرفت، «امداد خاور نزدیک»^۱ بود که در سال ۱۹۱۵ م. (۱۲۹۴ ش.) در شهر نیویورک تأسیس شد. عمده فعالیت آن در سال‌های نخستین، امداد به مجروحین جنگی و ارسال مواد غذایی به مناطق خسارت‌دیده از جنگ بود (www.neareast.org). در سال‌های بعد، هدف اصلی این مؤسسه آمریکایی، کمک به کشورهای خاورمیانه و خاور نزدیک بود که در جنگ اول جهانی آسیب دیده بودند (همراز، ۱۳۸۱: ۱۰۱). طی این کمک‌ها به فرزندان خانواده‌های ستم‌دیده از جنگ، آوارگان و بی‌خانمان‌ها، تعلیمات حرفه‌ای داده می‌شد. کمک‌های اولیه به شکل مستقیم با توزیع اقلام

---

۱. Near East Relief.

ارائه می‌شدند که به تدریج جای خود را به کمک‌های غیرمستقیم و فعالیت‌های ترویجی از قبیل کارهای فنی-کارشناسی و تعلیمات حرفه‌ای-کشاورزی دادند (سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی: ۳۱۶۴۲) و می‌بایست اعتبارات و هزینه مالی آن از سوی دولت میزبان یا نهادهای خیریه دیگر تأمین می‌شد.

در دهه بیست میلادی، کمیته بنیاد پیشنهاد کرد که کلیه برنامه‌ها پس از به‌دست آمدن نتایج مثبت، به‌عنوان قسمتی از برنامه دولت میزبان اجرا شوند. برنامه‌های اولیه بنیاد به گفته رئیس آن، کورتیس اسپالدینگ^۱ باید در سه حوزه کشاورزی، بهداشت و آموزش اجرایی می‌گشت. در ادامه مهم بود روش‌هایی که مفید واقع می‌شوند، به مناطق هم‌جوار منتقل شوند. این کار از طریق جابه‌جایی کارگران آموزش‌دیده صورت می‌گرفت (وارن، ۱۳۹۴: ۴۲۸). این برنامه‌ها، معمولاً سه مرحله تحقیق از اوضاع امکانات محلی، مرحله اجرا، ارائه روش‌های کار و اصول مربوط به آن، در نهایت مرحله سوم ادغام طرح‌ها در برنامه‌های عمرانی دولت میزبان را پیش روی خود می‌دید. بر این اساس، هدف نهایی برنامه‌های این مؤسسه، ادغام و گنجاندن طرح‌ها در برنامه‌های دولت میزبان بود (نجاتیان، ۱۳۷۵: ۸۸). این آژانس در سال ۱۹۳۰م. (۱۳۰۹ش.) با بازتعریف اهداف خود، به‌عنوان نهادی چندرشته‌ای به «بنیاد خاور نزدیک»^۲ تغییر نام داد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجله علمی و پژوهشی علوم انسانی

۲. ورود کارشناسان بنیاد خاور نزدیک به ایران

بنیاد خاور نزدیک پس از جنگ جهانی اول در زمان ورود و فرار ارامنه مسیحی به شمال‌غرب ایران، کمک‌هایی به آنها در خاک ایران رساند. این بنیاد در این زمان، امداد خاور نزدیک نامیده می‌شد. اما زمینه ورود بنیاد خاور نزدیک به سال ۱۳۲۲ برمی‌گردد که

^۱ Curtis Spalding.

^۲ Near East foundation.

دولت وقت ایران با هدف ایجاد برنامه آموزشی از آنها دعوت به عمل آورد (سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی: ۳۱۶۴۲). جابه‌جایی کابینه‌ها در ایران موجب گردید، دعوت به شکل رسمی و درخواست حضور نماینده بنیاد برای مطالعه وضعیت ایران در اول اردیبهشت سال ۱۳۲۳ صورت پذیرد (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲). یکی از موضوعاتی که موجب تعویق قرارداد ایران با بنیاد خاور نزدیک و تخصیص بودجه برای آن شد، خارج‌نشدن نیروهای شوروی از شمال ایران بود. استالین به‌جای خروج نیروهایش از ایران، طبق توافق سه‌جانبه آمریکا، بریتانیا و شوروی، دنبال ایجاد یک استان خودمختار در ایران بود. تمرکز برنامه‌های دولت ایران بر خروج نیروهای شوروی در این منطقه، امضای هرگونه توافقی را ناممکن کرده بود. طبق توافق بنیاد و وزارت خارجه آمریکا و تلاش‌های والاس موری،^۱ سفیر آمریکا در ایران، اموال و تجهیزات به‌جامانده از ارتش آمریکا در ایران مربوط به جنگ جهانی دوم، در اختیار بنیاد قرار گرفت (Offiler, 2022: 211). اچ.بی. آلن^۲ به‌عنوان مدیر و نماینده بنیاد وارد ایران گردید. وی کارشناس تعلیمات روستایی و رئیس بخش کشاورزی بنیاد بود و پس از بازدید از شهرستان‌های اراک، ملایر، بروجرد و همدان به تهران آمد و لزوم اصلاحات و رفم ارضی در ایران را خاطرنشان کرد. گزارش اولیه آلن، وضعیت روستایی ایران را «تراژیک» توصیف کرد؛ چرا که بیشتر جمعیت، مستأجر بودند و به خاک و زمینی که در آن کار می‌کنند، تعلق نداشتند (Offiler, 2022: 207). در این گزارش از وضعیت ایران، توجه سریع به آموزش‌های مقدماتی، بهبود بهداشت و سلامت محلی مهم جلوه داده شد. آنچه نقطه امید بود، برنامه‌های عمران روستایی قدیمی تحت حمایت دولت در گذشته بود که امکان زیرساخت قابل تطبیق با برنامه‌های بنیاد در آنها وجود داشت. این گزارش نشان می‌دهد فقر در میان ۸۵ تا ۹۰ درصد جمعیت ایران وجود

---

۱. Wallace Murray.

۲. H.B.Allen.

داشته، حتی بسیاری در سختی و بدبختی مطلق سیر می‌کردند و مشاغل مربوط به زنان و خودیاری ایشان به شدت لازم به نظر می‌رسید. تجهیزات آموزشی و مدارس به شدت ناکافی و راه‌اندازی برنامه‌های سوادآموزی بزرگ‌سالان نیز حیاتی بود. بیماری در میان جمعیت بسیار بود؛ مرگ‌ومیر نوزادان بین ۴۰ تا ۶۰ درصد بود و بهداشت روستایی به ساماندهی سریع و کارآمدی نیاز داشت (Offiler, 2022: 207). اگرچه به نظر می‌رسد دیدگاه وی از وضعیت جامعه روستایی ایران و همچنین فساد و به‌هم‌ریختگی شدید در بین دستگاه اداری و تعمیم آن به تمام کشور تا حدودی به ذهنیت شرق‌شناسانه آلن نسبت به ایران برمی‌گشت، ولی گزارش‌ها، مقیاس مشکلات و مسائل ایران را برای دفتر مرکزی بنیاد خاور نزدیک در آمریکا و وزارت خارجه آمریکا روشن کرد.

دکتر آلن با توجه به حجم مشکلات در نامه‌ای به محمد شایسته، وزیرمختار ایران در واشنگتن، اصول و برنامه‌های بنیاد در ایران را توضیح داد و تأکید کرد که قرار نیست کارشناسان بنیاد همه مشکلات روستاهای ایران را حل کنند؛ در عوض، بنیاد روش‌هایی را اجرا خواهد کرد که ممکن است برای کل کشور قابل‌اجرا باشد (Offiler, 2022: 208). به دنبال این گزارش‌ها، شعبه‌ای از بنیاد خاور نزدیک در منطقه ورامین و مامازن (پاکدشت) آغاز به کار کرد (بیگدلو، ۱۳۹۵: ۱۰۱-۱۰۲). علت انتخاب این منطقه برای شروع عملیات، نزدیکی آن به پایتخت بود؛ در ضمن این منطقه هنوز توسعه نیافته بود و مردم در سطح بالایی از زندگی قرار نداشتند (نجائیان، ۱۳۷۵: ۱۸).

گزارش دکتر آلن در وزارت خارجه آمریکا پذیرفته شد؛ چرا که شناخت نسبی از وضعیت جامعه روستایی ایران به دست می‌داد. قبول این گزارش و دادن اعتبار برای آغاز برنامه‌های بنیاد، حاکی از نقش مهم بنیاد در پیشبرد اهداف سیاست خارجی واشنگتن بود. انتشار این گزارش بین مقامات رسمی دولت آمریکا، باعث شد تا چند تن از این مقامات به بنیاد در خصوص پیامدهای مالی طرح‌ها برای ایران هشدار بدهند؛ چرا که به نظر می‌رسید این تصور

برای مسئولان ایران به وجود آمده که درخواست و دعوت از بنیاد خاور نزدیک، تمام کاری است که آنها باید انجام دهند و از اختصاص بودجه و هزینه‌های برنامه بی‌خبرند. بر این اساس، بنیاد باید برای مقامات ایرانی تخمین و برآورد دقیقی از هزینه‌های طرح‌ها داشته باشد و معنای دقیق برنامه‌های توسعه‌ای را شرح دهد. پیش از این، موضوع مشارکتی بودن این طرح‌ها و حضور وزارتخانه‌های ایران در برنامه‌ها، باید روشن و وظایف ایشان را مشخص می‌گردید (Offiler, 2022: 208). در همین راستا، هیئت‌وزیران در ۳۱ فروردین ۱۳۲۵ مقرر کرد که بنیاد برای اجرای برنامه‌های اصلاحات روستایی، تعداد کافی کارشناس آمریکایی به ایران اعزام کند و اصلاحات لازم را با نظر وزارت کشاورزی به‌طور سیار از اطراف پایتخت شروع و به تدریج در سایر شهرستان‌ها عملی نماید. دولت ایران نیز پذیرفت ماهیانه مبلغ پنج‌هزار ریال بابت هزینه‌های ضروری، از قبیل تهیه منزل و آشپز برای مدیر و کارشناسان آمریکایی و پرداخت مالیات و عوارض گمرکی اقلامی را که برای این برنامه وارد خواهند شد، پرداخت کند و برای اجرای برنامه‌ها، کارکنان موردنیاز را از وزارتخانه‌های کشاورزی، بهداری و فرهنگ در اختیار ایشان قرار دهد. حقوق و مزایای مأمورین ایرانی با وزارتخانه‌های ایشان بود (ساکما: ۲۳۰/۳۳۵۹۲). برنامه‌ها در ابتدا ساده و متمرکز در نقطه کوچکی در نزدیک پایتخت بود و به تدریج گسترش یافت. برای کارشناسان بنیاد، سال‌های اول خدمات‌رسانی بسیار مهم بود؛ چرا که این برنامه‌ها و کارکرد آنها در سیاست‌گذاری آمریکا نسبت به ایران شهرت بسیار یافته و جا باز کرده بود. هدف اصلی بنیاد در این سال‌ها بهبود وضع اجتماعی به وسیله ارتقای فرهنگ در مناطق روستایی اعلام می‌شد (بنگاه خاور نزدیک چه می‌کند، ۱۳۲۸: ۲۲).

در بین سال‌های ۱۳۲۳ تا ۱۳۲۵، هفت نخست‌وزیر و کابینه‌ها و وزرای منتسب به آنها جابه‌جا گردیدند. این بدین معنا بود که دولت‌های جدید از اقدامات، اهداف بنیاد و مذاکرات پیشین آنها آگاهی نداشتند. نمایندگان بنیاد در گزارش‌های خود، ناپایداری دولت‌های ایران

را گزارش می‌کردند. این امور باعث دلسردی دکتر آلن گردید و به همین دلیل تمایل به بازگشت از ایران داشت. اگرچه وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و کشاورزی خواستار تأخیر در این بازگشت شدند (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲)، ولی وی در سال ۱۳۲۵ آمادگی خود را برای بازگشت به دفتر مرکزی بنیاد در نیویورک آمریکا اعلام کرد.

۲-۱. انعقاد قرارداد برنامه توسعه روستایی در ورامین

بنیاد، پس از بازگشت دکتر آلن، لایل جی. هایدن^۱ را به ایران اعزام کرد. وی مدیری چهل‌ساله در حوزه کشاورزی بود. بنیاد خاور نزدیک برای هزینه‌های اولیه استخدام وی و تهیه تجهیزات موردنیازش، طرحی را به دولت آمریکا ارائه و از عناوینی در این طرح استفاده کرد تا در پارلمان آمریکا برای تخصیص بودجه، معطل نشود. در این طرح از وی با عنوان «دستیار فنی داوطلب» و «مشاور فنی» یاد کرد (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲). چرا که این عناوین هم در فرآیند دریافت بودجه از پارلمان و هم در برطرف کردن احساس ناروای نفوذ خارجی در ایران مؤثر واقع گردید.

در پنجم تیر ۱۳۲۵، هایدن، قراردادی با وزارت کشاورزی برای شروع اصلاحات روستایی منعقد کرد. محل عملیات ابتدا قرار بود از دهات نزدیک کرج انتخاب شود، به نحوی که بتوان دانشکده کشاورزی را مرکز عملیات این برنامه قرار داد؛ اما پس از مطالعات کارشناسان آمریکایی، منطقه ورامین انتخاب و زیر نظر هایدن قرار گرفت. پیش‌بینی می‌شد برخی برنامه‌ها، توسعه تدریجی خواهند داشت (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲). یکی از وظایف هایدن که در قرارداد گنجانده شده بود، «سفر به نقاط مختلف کشور و مذاکره با معاریف و اولیای محلی»

---

۱. Lyle.j. Hayden. وی پیش از آمدن به ایران در خدمت نیروی دریایی آمریکا بود و مراحل پایانی دوره PH.D خود را از دانشگاه کرنل طی کرد. در سپتامبر ۱۹۴۵ به لبنان، سوریه و قبرس رفت و در طرح‌های روستایی آنجا تجربه داشت.

بود. کلیه اطلاعات به دست آمده از این سفرها با هم سنجیده می‌شد. چون امکان طولانی شدن مطالعات وی وجود داشت، در سمت «دستیار داوطلب» در وزارتخانه‌های کشاورزی و فرهنگ به خدمت خود ادامه داد» (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲).

تعهدات بنیاد در این عبارت بود از:

۱. اعزام دستیاران و مدیران آمریکایی، جهت اداره قسمت‌های مختلف توسعه روستایی؛
  ۲. حقوق کلیه کارمندان آمریکایی را پرداخت کند؛
  ۳. حقوق مترجمین و کارمندان دفتری را که مورد احتیاج اداره مرکزی باشند، پرداخت کند؛
  ۴. حقوق کلیه کارگران ایرانی را که به منظور خدمت در مزارع از طرف مدیر آمریکایی، جهت کمک به برنامه توسعه روستایی استخدام شوند، پرداخت نمایند؛
  ۵. تهیه یا کرایه اتومبیل‌های لازم جهت اجرای مفاد برنامه، تجهیزات و وسائل اساسی موردنیازی که در ایران یافت نمی‌شدند (ساکما، ۲۳۰/۳۳۵۹۲).
- آماده شدن برخی از تجهیزات و استخدام نیرو از سوی هایدن، باعث تأخیر در شروع کار گردید. در همان ابتدا، وزیر کشاورزی اجازه شروع کار را نمی‌داد و آن را صرفاً تبلیغات آمریکا برای خروج شوروی از ایران می‌دانست و اینکه قصد عملیاتی شدن ندارد. ولی هایدن برای نشان دادن جدیت، در منطقه ورامین، یک پروژه را افتتاح کرد. در این مرحله، املاک و اراضی موقوفه ورامین که به وسیله یک کمیته اداره می‌شد و از درآمد آن، یک یتیم‌خانه محلی کودکان پسر تأمین مالی می‌شد، را در دست گرفت. بنیاد در اراضی، به کاشت سبزیجات و نهال درخت‌های مثمر، ساخت انبارهای نگهداری بذر و آزمایش بر روی آنها پرداخت (Offiler, 2022: 212). در همین زمان، بنیاد، آموزش کشاورزی را برای پسران پایه پنجم و ششم آغاز کرد؛ با کمک آموزش و پرورش، مدرسه‌ای را در چند روستا ایجاد کرد؛ روی دام و طیور روستاها آزمایش کرد و با وارد کردن ماشین‌آلات و تجهیزات، بر روی تنوع خاک‌ها، کودها و بذرها آزمایش کرد و با درک چالش آب برای کشاورزی، به

تأمین آب کافی، استفاده از پمپ‌های مکانیکی و ارزان را در اولویت قرار داد. بدین ترتیب، چاه‌های آب حفر شد و با گرفتن پول آب چاه از کشاورزان، چاه‌های بعدی حفر گردید. ساختن مسکن ارزان‌قیمت برای کارکنان بنیاد و تلاش برای ساخت خانه‌های روستایی که مقاومت بیشتری داشتند، ولی اقتصادی و کم‌هزینه بودند، از کارهای اساسی سال اول هایدن بود (Offiler, 2022: 212-213). مدیریت هرس درختان، سمپاشی سازه‌های مختلف و اصطبل‌ها از جمله خدمات بهداشتی این دوره بود. همچنین قنوات را لایروبی کرد و نوعی فیلتر شنی برای آن تعبیه کرد که آب، با سلامت بهتری جریان پیدا کند. در همه این موارد، مردم محلی سهم بودند تا آموزش عملی هم ببینند (گازپوروسکی، ۱۳۷۱: ۱۸۵). روستائیان، شرکت‌های تعاونی مصرف تشکیل داده و انواع مواد مصرفی خود را از فروشگاه تعاونی تهیه می‌کردند. این شرکت‌های تعاونی به وسیله هیئت‌مدیره‌ای که کشاورزان در مجمع عمومی انتخاب می‌کردند، اداره می‌شد (مرکز فناوری و اطلاع‌رسانی کشاورزی: ۱۸۷۴۵۱۴۱).

تلاش‌های زیاد هایدن، حسن نیت اولیه وزیر کشاورزی را به دست آورد. با این وجود، گزارش‌های بعدی هایدن، حاکی از بی‌میلی و بلا تکلیفی دولت ایران در قبال پروژه‌های بنیاد بود؛ دولت‌هایی که عوض می‌شدند و تعهدی نسبت به برنامه‌های بنیاد در خود نمی‌دیدند و حتی برای تمدید قرارداد پا پیش نمی‌گذاشتند. این امر، باعث دلسردی هایدن گردید، چیزی که پیش‌تر دکتر اچ. آلن هم با آن مواجه شده بود. به‌زعم کارشناسان بنیاد در این گوشه از جهان، همه‌چیز به‌کندی پیش می‌رفت. به همین دلیل، در سال ۱۳۲۷ هایدن نیز تصمیم به بازگشت گرفت. در این زمان، ترومن، رئیس‌جمهور آمریکا، بیانیه مشهور خود را که کمک‌های اصل چهار مأخوذ از آن بود، اعلام کرد. مسئولان دولت ترومن در تماسی با آلن، رئیس مراکز آموزشی بنیاد خاور نزدیک در آمریکا و هایدن رئیس مرکز عملیات بنیاد در ورامین، پیشنهاد کردند بنیاد می‌تواند دریافت‌کننده مناسبی برای اعتبارات مأخوذ از اصل

چهار برای ایران باشد. در زمان خروج هایدن، مسئولیت امور طرح‌های وی در ایران به جانشین وی، تئودور نوئه سپرده شد.

۳. همکاری بنیاد خاور نزدیک با اداره اصل چهار ترومن

در تماس‌های متعددی که کارشناسان وزارت خارجه آمریکا با هیئت‌امنای بنیاد خاور نزدیک در درباره‌ی چگونگی مشارکت و حمایت از فعالیت‌های این بنیاد غیردولتی برقرار کردند، هدف همگرا کردن سیاست خارجی آمریکا در ایران و به نتیجه رساندن طرح‌های توسعه‌ای این بنیاد اعلام شد. لوی هندرسون^۲ در دیدار با کارشناسان بنیاد، فقر، بیماری و جهل را برهم‌زننده آرامش و تهدید دائمی صلح و امنیت اعلام کرد. با این استدلال که محرومیت، هرج و مرج اقتصادی و بدبختی، زمینه پرورش ناامیدی و شورش مردمی است. وی بدون اینکه به‌طور ضمنی به تهدید کمونیسیم برای منافع آمریکا در ایران پردازد، به آن اشاره کرد. دولت ترومن و بنیاد خاور نزدیک یک هدف مشترک داشتند: کمک به مردم این منطقه آنها راهی پیدا بکنند که به خودشان کمک کنند (Offiler, 2022: 215).

بر این اساس، دولت ترومن با کارشناسان بنیاد ارتباطات مستمری ایجاد کرد و در رابطه با نوع حمایت از بنیاد مشورت کردند. کارشناسان بنیاد نیز برای همراهی و تأمین مالی از سوی دولت و پارلمان آمریکا، خاطرنشان کردند این بنیاد، تمام فعالیت‌هایی را که اصل چهار باید حول آن باشد در حوزه کاری خود می‌بیند و تلاش می‌کند با در اختیار قرار دادن تجربیاتشان از اشتباهات و مشکلات پیش‌روی بکاهد. همچنین، بنیاد پذیرفت که همکار میدانی اصل چهار در پروژه توسعه روستایی ایران باشد. ارزش کار آزمایشگاهی و میدانی بنیاد در

---

۱. Theodore Noe.

۲. Loy Henderson. وی در این برهه، کارشناس آسیایی و آفریقایی وزارت خارجه آمریکا بود و سه سال بعد به عنوان سفیر آمریکا در ایران منصوب گردید.

آموزش‌های ویژه کوتاه‌مدت به آموزگاران روستایی و استفاده از آنها به‌عنوان ناظران روستا به اثبات رسیده بود (وارن، ۱۳۹۴: ۴۲۷).

دولت آمریکا، پیشنهاد گسترش برنامه‌های عمرانی را در حوزه کشاورزی، آموزش و پروژه‌های بهداشتی ارائه کرد. از این زمان به بعد، حضور بنیاد خاور نزدیک در ایران و تمام فعالیت‌های آن، نمادی از اهداف و روش‌های اصل چهار ترومن در ایران تلقی می‌شد. در این زمان، مدیران بنیاد «خود را تکنسین‌های پیشرو و حاملان نور اصل چهار آمریکا خطاب می‌کردند که با چشمانی تیزبین، دائماً مرزهای شمالی (مرزهای ایران با شوروی) را رصد می‌کنند؛ درحالی‌که دید درونی، به سمت غرب (آمریکا) معطوف شده است» (Offiler, 2022: 219). به‌عبارت‌دیگر، ایدئولوژی ضد کمونیستی پشت اصل چهار با تفکر بنیاد همسو گردیده بود. این نشان می‌دهد که چنین بنیادی در روابط خارجی آمریکا با ایران در دهه‌ی چهل و پنجاه میلادی، چه نقش و اهمیتی داشت. پرورش این ذهنیت که کارشناسان بنیاد را حاملان نور و به دنبال حسن نیت معرفی می‌کرد، هم برای اهداف سیاست خارجی آمریکا و هم برای خود بنیاد بسیار حیاتی بود. بنابراین، این نوع دوستی دولت ترومن و مدیران آن فطری نبود، بلکه جزء لاینفک استراتژی ترومن و دولت آمریکا برای مهار کمونیسم و حفظ منافع اقتصادی و سیاسی آمریکا در جهان سوم بود (هانس، ۱۳۷۴: ۸۴۰). اگرچه تأمین مالی بنیاد از سوی کمک‌های مأخوذ از اصل چهار، از شکست حتمی برنامه‌های بنیاد خاور نزدیک در ایران جلوگیری کرد و فرصت‌هایی برای توسعه برنامه‌های عمرانی این آژانس در ایران و کشورهای دیگر ایجاد نمود؛ اما این آغاز چالش‌هایی هم برای برنامه‌ریزی اقتصادی ایران بود و هم بنیاد را نیز به همکاری با دستگاه سیاست خارجی آمریکا و سازمان سیا و اهداف آنها وارد کرد. با این وجود، برخی سیاست‌های آمریکا، بر روی ذهنیت مردم و مقامات ایرانی اثر نامطلوبی می‌گذاشت و بر روی پیشبرد برنامه‌های بنیاد خاور نزدیک هم اثر منفی داشت. برای مثال، در سال ۱۹۴۸، هایدن گزارش داد حمایت دولت

ترومن از ایجاد کشور اسرائیل، تأمین بودجه اضافی از سوی دولت ایران برای برنامه‌های بنیاد را غیرممکن کرد. امری که به نظر کسی نمی‌رسید. هایدن استدلال می‌کرد این موضع دولت ایران و ایجاد بدبینی نسبت به کارشناسان بنیاد، به دلیل موضع ترومن در مورد فلسطین بود. حتی روزنامه‌ها، کمپین‌هایی علیه بنیاد و در کمک به فلسطین ایجاد کردند و روحانیون جلسات مختلفی با مردم در مساجد داشتند (Offiler,2022: 217).

در سال ۱۳۳۹، ترومن از فعالیت‌های بنیاد در ایران تقدیر و اعلام کرد بنیاد خاور نزدیک در بین دیگر آژانس‌ها، بالاترین جایگاه را دارد (Offiler,2022: 223). در این سال، اداره همکاری فنی ایران و آمریکا که کمک‌های اصلی چهار ذیل آن به پروژه‌های عمرانی ایران تزریق می‌شد، با بنیاد خاور نزدیک قراردادهای مختلفی را منعقد کرد. این آغاز رسمی فعالیت‌های مشترک دولت آمریکا و بنیاد بود که در تمام دهه پنجاه میلادی استمرار داشت. هدف از این قراردادها، ارتقای استانداردهای زندگی در سطح روستاها معرفی شد که باید با تلاشی هماهنگ، برای بهبود کشاورزی، بهداشت و درمان، آموزش و پرورش، تربیت بدنی و انتقال دانش به متخصصان ایرانی اجرایی گردند. در این قراردادها، بنیاد خاور نزدیک وظیفه تأمین کارشناسان فنی آموزشی، جمع‌آوری اطلاعات مفید از روستاها، تهیه فیلم‌های آموزشی و نیز گفتارهای رادیویی درباره توسعه روستایی را بر عهده گرفت (همراز، ۱۳۸۱: ۱۰۱).

توافق با اصل چهار و افزایش بودجه، برنامه عملیاتی بنیاد را از سال ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۰، از ۳۵ روستا به ۷۵ روستا، سپس به ۱۳۵ و در نهایت به ۳۰۰ روستا افزایش داد. این سرعت زیاد در گسترش پروژه‌ها، به چالش جدید بنیاد مبدل گردید؛ چرا که گسترش سریع فعالیت‌ها، به نیروهای بیشتر و هزینه بالاتری نیاز داشت که همیشه در دسترس نبودند. به علاوه، رویکرد آهسته و پیوسته بنیاد در توسعه روستایی و آموزش ترویجی، با نیاز روزافزون و تبلیغاتی وزارت خارجه آمریکا، مبنی بر افزایش عملیات در روستاهای جدید و رسیدن به نتایج سریع، تطابقی نداشت. جالب‌تر اینکه، بودجه‌های تخصیصی مأخوذ از اصل چهار نیز می‌بایست

صرف عملیات و پروژه‌های خاصی می‌شد که با وزارت خارجه آمریکا هماهنگ می‌بود، نه صرف تکمیل پروژه‌های گذشته یا حفظ برنامه‌های موجود. این گسترش فعالیت و این اهداف در حد توان بنیاد ترویجی خاور نزدیک نبود؛ اما مقامات اصل چهار ایران، مداوم درخواست پوشش ده استان کشور را داشتند. در نظر مقامات آمریکایی، چندین سال کار بنیاد در مقیاس کوچک جواب داده بود و هم‌اکنون که دولت ترومن در ماه‌های پایانی خود قرار داشت، در راستای کار تبلیغاتی، درخواست عملیات در کل ایران را جزئی از سیاست آمریکا در قبال ایران معرفی می‌کرد.

۳-۱. اقدامات بنیاد خاور نزدیک در بخش کشاورزی

در مهرماه سال ۱۳۳۱، توافقی بین وزارت دربار ایران و اداره همکاری‌های فنی آمریکا در ایران برای تقسیم املاک سلطنتی صورت گرفت. در مفاد قرارداد ذکر گردید «چون در نظر است که به مساعی مردم ایران به وسیله استفاده از اعتبارات موجود اصل چهارم، جهت فراهم نمودن وسایل نظارت، کارآموزی و راهنمایی به اشخاصی که اراضی میان آنها تقسیم می‌شود و مایلند عملیات و روش‌های مترقی اقتصادی و اجتماعی را پیش گرفته و در آنها شرکت نمایند، کمک شود و با علم به اینکه اشخاصی که در تقسیم اراضی سهیم هستند، احتیاج به کارآموزی و کمک اقتصادی دارند... صریحاً موافقت می‌شود که بنگاه خاور نزدیک را جهت اداره کردن این طرح یا قسمتی از آن تعیین نماید» (بشیرگندی، ۱۳۸۲: ۱۵۶-۱۵۸).^۱ در این قرارداد، کارهای میدانی و کارشناسی مربوط به تقسیم اراضی شاهنشاهی و امور هماهنگی بین مالکان و دهقانان به بنیاد خاور نزدیک سپرده شد. به عبارت دیگر، بنیاد

---

۱. اداره اصل چهار ترومن در ایران به واقع عمده طرح‌های توسعه سازمان برنامه از برنامه اول تا چهارم را پیش می‌برد. هیچ یک از طرح‌های دیگر آمریکا از پراکندگی جغرافیایی، تعداد پرسنل و تنوع در زمینه‌های فعالیت اصل چهار برخوردار نبودند. اهمیت اصل چهار چنان بود که عموماً کمک‌های دیگر آمریکا از جمله کمک‌های بنیادهای مثل خاور نزدیک، فورد و... را همراه اداره اصل چهار ارائه و پرداخته می‌شود. بنیاد خاور نزدیک خود پیمانکار طرح‌هایی شده بود که اصل چهار در راستای اهداف سازمان برنامه و در قرارداد با آن انجام می‌داد.

در این طرح نقش پیمانکار را ایفا می‌کرد؛ چرا که اساساً اداره اصل چهار ایران، نیروهای کارشناسی و اجرایی زیادی که در این حوزه تجاری داشته باشند، در اختیار نداشت، یا با توجه به گستره کار که بیش از دو هزار روستا را دربر می‌گرفت، به کارشناسان بنیاد خاور نزدیک محتاج بود. چنانکه گفته شد در توافقاتی که بین بنیاد و دولت آمریکا صورت گرفته بود، این بنگاه، معتمدترین نیروی در دسترس دولت آمریکا بود. علاوه بر این، گونه دیگری از توافقات در سال‌های بعد در حوزه عمران منعقد گردید که بنیاد را به‌عنوان پیمانکار معرفی و مسئولیت توسعه کشاورزی در مناطق مختلف ایران به آن سپرده شد. در زمینه امور اجتماعی و اصلاح اجاره‌داری املاک، هماهنگی با شوراهای ده، دهستان و بخش و در زمینه تقسیم یا دریافت اجاره بنیاد تقبل فعالیت کرد (بشیرگنبدی، ۱۳۸۲: ۲۹۰-۲۸۵). بنیاد در این توافقات، اختیار گسترده‌ای داشت و در حوزه استخدام کارشناسان، توزیع اعتبارات بانک عمرانی و حمایت‌های اصل چهار، ایجاد تعاونی‌ها و اعطای اعتبار به افراد، مؤسسات و امور عمومی دیگر توافق حاصل کرده بود. بنیاد می‌بایست صلاحیت علمی، عملی و اخلاقی همه افراد و کارشناسان را تأیید می‌کرد و در تناسب تجربه و تخصص کارشناسان، نیازها و شرایط ایران دقت می‌کرد. دولت ایران و اداره اصل چهار، صندوقی برای پرداخت هزینه‌های عمران کشاورزی ایجاد کردند که هزینه‌های پرداختی بنیاد خاور نزدیک در طرح‌هایی را که پیمانکار بود، حسابرسی می‌کرد.

گونه دیگر قراردادهای اداره اصل چهار با بنیاد خاور نزدیک در حوزه کشاورزی، مشاوره این بنگاه نسبت به امکان و عملی بودن اجرای برخی طرح‌ها بود. ویلیام وارن، رئیس اداره اصل چهار ایران، توافقی با کورتیس اسپالدینگ، رئیس بنیاد خاور نزدیک در ایران انجام داد تا در رابطه با امکانات و استعدادهای مناطق استان دهم از شهرکرد تا فریدن و اصفهان تحقیقات و مشورت‌های لازم را ارائه دهد و در رابطه با نوع کاشت غلات و سبزیجات منطقه، محل سکونت کارکنان آمریکایی و نوع ارتباط آنها با مردم، ایجاد طرح نمونه نمایشی

برای مردم منطقه و تسهیلات دیگر به اداره اصل چهار کمک کند (مارجا، ۱۳۰۱۲). به واقع این نوع توافقات مشاوره‌ای، برای به دست آوردن اطلاعاتی بود که در سال‌های بعد می‌توانست مورد استفاده قرار گیرد یا با توجه به استعداد مالی اصل چهار، امکان اجرایی بودن یک پروژه را می‌سنجید.

در سال ۱۳۴۰، رئیس وقت بنیاد در ایران، ویلیام فولر^۱ طی نامه‌ای به دکتر ارسنجانی وزیر کشاورزی از تجربیات و توانایی کارشناسی بنیاد، برای اجرای اصلاحات ارضی و مشورت در این زمینه اطلاع داد (ساکما، ۲۹۷/۳۶۰۱۵). در مهرماه همان سال، ویلیام فولر گزارش دیگری به ارسنجانی ارسال کرد که به لزوم توجه به استلزامات و مشکلات مربوط به اصلاحات ارضی و مکانیزه کردن بخش کشاورزی پرداخته شده است. این گزارش سعی دارد از تجربیات بنیاد در گیلان، خوزستان، اصفهان و ورامین خیر دهد و اموری را که دولت ایران باید در اصلاحات ارضی در نظر بگیرد، پررنگ جلوه دهد. از جمله این مشکلات، به واردات تراکتورهایی پرداخته که صرفاً برای شخم زدن استفاده می‌شوند و کشاورزان با چگونگی استفاده از تراکتور در امر خرمن کوبی و دیسک زدن خاک آشنایی ندارند و می‌گویند با توجه به هزینه‌های زیاد خرید تراکتور، مقرون به صرفه نیست که صرفاً برای شخم از آن استفاده شود (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹)؛ به خصوص اگر موضوع تقسیم اراضی به واحدهای کوچک‌تر، صورت گیرد، مکانیزه کردن اراضی دیگر مقدور نخواهد بود. چرا که کشاورزان امکان خرید، یادگیری کاربردها و استفاده از آن را نداشتند. این گزارش از بی‌عملی دولت در زمینه آبیاری اراضی و حفر نهرهای شبکه آبرسانی کشاورزی انتقاد می‌کند که در نتیجه آن مقادیر زیادی از آب تبخیر و باعث کمبود آب یا هدررفت و فرونشست زمین می‌گردد. مشکل دیگری که بنیاد در تجارب خود از تقسیم اراضی ارائه می‌دهد شیوه‌های مختلف تقسیم آب و توزیع آن در اراضی کشور بود. کارشناسان بنیاد اعتقاد داشتند که هنوز بسیاری از

---

۱. William A. Fuller.

زارعان با شیوه بنه‌بندی، اراضی کشاورزی را آبیاری می‌کنند. این نوع آبیاری، باعث اتلاف و هدررفت آب می‌گردد. بنیاد از سیستم جایگزینی برای آبیاری اراضی کشاورزی خبر می‌دهد که قبلاً در پروژه‌های خود در مامازن و قلعه‌نو استفاده کرده بود (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹)؛ به‌خصوص اینکه روش بنه‌بندی، برای آبیاری اراضی بزرگ مقدور بود و با تقسیم و کوچک‌سازی اراضی، تقسیم آب به روش بنه‌بندی ناممکن شد.

موضوع دیگری که بنیاد در گزارش به وزیر کشاورزی در راستای آمادگی برای حل مشکلات اصلاحات ارضی به آن تأکید کرد، نوع تفکر سنتی و زندگی مردم روستایی است که از زمان آغاز کمک‌های خارجی و طرح‌های نمونه‌های کشاورزی از شیوه‌های کشت، تغییری نکرده بود. با وجود اینکه مروّجین کشاورزی، دهیاران و معلمین مدارس کشاورزی با تکنیک‌ها و روش‌های جدید کشاورزی، مردم را آموزش می‌دادند؛ عدم علاقه زارعان به روش‌های جدیدی که بنیاد خاور نزدیک در کشاورزی آموزش داده بود، باعث پیش‌نرفتن و تحول‌نیافتن کشاورزی گردیده بود (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹). با توجه به مسائل الزامات ارائه‌شده در این گزارش، نیاز به اصلاح در نگرش کشاورزان، مقدم بر اصلاح اراضی بود و تحریک و تشویق همه‌جانبه دولت امینی برای اصلاحات ارضی را منوط به پاسخ این موارد اعلام کرد.

۳-۲. اقدامات بنیادخاور نزدیک در بخش آموزش

به نتیجه رسیدن طرح‌های کشاورزی و بالا رفتن تولید محصولات کشاورزی در مناطق طرح‌های پایلوت، دلیلی بر پذیرش کارشناسان بنیاد در بین جامعه گردید. کمک‌های اصل چهار به بنیاد که توجه اداره دستگاه سیاست خارجی آمریکا به فعالیت‌های بنیاد در دهه سی شمسی را با خود داشت، مورد استقبال دربار و نخست‌وزیران ایران نیز قرار گرفت. بر این اساس،

---

۱. کم آبی بر روش کشاورزی ایران تأثیر عمیقی داشته است. در مناطق مرکزی و شرقی کشور که از میزان بارش‌های کمتری برخوردار است، اراضی مربوط به دولت (خالصه) یا اربابان به شکل واحدهای تولید جمعی به نام «بنه» تقسیم می‌شد که هم کشت و هم آبیاری اراضی به صورت دسته جمعی صورت می‌گرفت (کیان و دیگران، ۱۳۹۹: ۵۷-۵۶).

وزارتخانه‌های دیگری، غیر از وزارت کشاورزی به قرارداد با بنیاد خاور نزدیک، برای اقدامات ترویجی و کارشناسی آن روی آوردند؛ با این تفاوت که قراردادهای بنیاد در اوایل دهه سی شمسی، عموماً در حوزه کشاورزی منعقد می‌گردید، ولی در پایان این دهه، قراردادهای آموزشی و فرهنگی آغاز گردید. وزارت فرهنگ با توصیه نخست‌وزیر، برای مشورت در حوزه ساخت مدارس، دانشگاه و ایجاد تشکیلات آموزشی در شهرهای مختلف ایران به این بنیاد رجوع کرد.

یکی از ابداعات بنیاد خاور نزدیک، در زمینه آموزش، برنامه توسعه آموزش غیررسمی بود. هدف این بود که این آموزش‌ها به توسعه جوامع انسانی محلی، روستایی و عشایری بینجامد و در ارتباط با پروژه‌های توسعه قرار گیرد (برمن، ۱۳۷۳: ۲۴۷). تجارب میدانی و حضور کارشناسان بنیاد در پروژه‌های مناطق مختلف ایران، این توانایی را برای مسئولان بنگاه ایجاد کرده بود که برنامه‌های آموزشی متنوع غیررسمی و همگام با شرایط زندگی مردم پیشنهاد کنند. در توافقی که سال ۱۳۳۹ صورت گرفت، تلاش شد محتوای آموزش‌های مدارس روستایی به بهبود اشتغال محصلان و دلیلی برای ماندن ایشان در روستا باشد و از مهاجرت ایشان به شهرها جلوگیری کند (ساکما، ۲۳۰/۵۹۶۹۸). از آنجایی که اکثریت کودکان روستایی برای یک عمر در روستاها می‌ماندند، کارشناسان بنیاد به این نتیجه رسیدند، نباید برنامه آموزشی و محتوای درسی آنها با آنچه به کودکان شهری ارائه می‌شود، یکی باشد؛ امری که تا آن زمان با یک محتوا و یک زبان یکسان ارائه می‌شد. برنامه درسی باید به بهبود شرایط فردی و معیشت یک شخص که برای یک عمر در روستا می‌ماند، کمک‌کننده باشد. بر این اساس، کارشناسان توصیه کردند معلمان روستاها از خود روستاها و متولد همان‌جا باشند. این امر هم به علاقه‌مندی بیشتر مردم و کودکان می‌انجامد و ممکن بود به افزایش کمک‌های مالی افراد محلی به مدارس نیز منجر شود که این خود به کیفیت آموزش و پرورش می‌افزاید (ساکما، ۲۳۰/۵۹۶۹۸). بهترین انتخاب و امکان، همان ایجاد تمایل در والدین،

کمک‌های محلی و سازمان‌دهی آنها بود. به‌خصوص اگر روستائیان مطمئن شوند که کمک‌های آنها از روستا خارج نمی‌شود و در مدرسه هزینه می‌شود، مشارکت بیشتری خواهند داشت. بر این اساس، برنامه درسی مدارس روستایی مختص مناطق روستایی تهیه شد و امور کشت و کشاورزی، مراقبت‌های بهداشتی، حرف و پیشه‌های روستایی، خودیاری و مشاغل خانگی، طبخ غذا، خیاطی و دوخت لباس، ایجاد تعاونی‌های اعتباری روستایی، هنرها و صنایع دستی ... مورد توجه قرار گرفت (ساکما، ۲۳۰/۵۹۶۹۸).

آموزش‌های بنیاد صرفاً برای نوجوانان دانش‌آموز نبود، بلکه آموزگاران حوزه تعلیم و تربیت نیز حضور می‌یافتند (ساکما، ۲۹۷/۵۳۷۲۳). نیمی از آموزش‌ها با کارشناسان آمریکایی و نیمی دیگر با مشاوران ایرانی بود. طرح‌های نمونه زیادی در مرکز آموزش پایتخت و روستاهای نزدیک آن ارائه می‌شد که زنان نقش پررنگی در آن داشتند. برای زنان، آموزش‌های مختلفی برگزار می‌شد و امر سواد خواندن و نوشتن برای زنان در بسیاری از روستاها ضروری شد. نمونه‌ای از این آموزشگاه‌های دخترانه در قلعه‌نو تهران ایجاد گشت (Annual, 2002: 9). دخترانی که تحصیلات شش کلاس ابتدایی را داشتند، برای مدت دو سال تحت تعلیم قرار می‌گرفتند و به‌عنوان آموزگار روستاییان انتخاب می‌شدند. این دختران حتی توانستند در ایجاد آموزش و آموزشگاه در روستاهای هم‌جوار یاری برسانند (مرکز فناوری و اطلاع‌رسانی کشاورزی: ۱۸۷۴۵۱۴۱).

۳-۳. فعالیت‌های بنیاد خاور نزدیک در حوزه بهداشت

اگرچه تخصص بیشتر کارشناسان بنیاد در زمینه آموزش بود، ولی برجسته‌ترین کمکی که بنیاد به جامعه روستایی ایران در دهه سی شمسی عرضه داشت، اقدامات حوزه بهداشت و سلامت بود. همراهی بنیاد با اداره اصل چهار ایران در سازمان‌دهی تعاونی بهداشت عمومی در راستای این هدف بود. بنیاد خاور نزدیک حوزه کار اجرایی و آموزش را به‌عنوان ابزاری در

پیشبرد امور و ارتباط مستقیم با مردم استفاده می‌کرد. البته این همکاری بنیاد با اصل چهار، برای تکمیل و پوشش اقدامات یکدیگر بود نه صرفاً کار موازی. به عبارت دیگر، بنیاد خاور نزدیک، بازوی اجرایی اداره همکاری‌های فنی ایران و آمریکا و اصل چهار بود. فعالیت‌های تعاونی بهداشت، نمایشی از مدیریت یک عملیات میدانی بسیار پیچیده و سخت بود. نمونه این مدیریت در کنترل مالاریا بسیار مؤثر افتاد. در مدارس با دعوت از ساکنین روستاها، روش‌های بهداشتی را آموزش می‌داد. رئیس اداره اصل چهار، ویلیام وارن، اذعان داشت کارهای میدانی بنیاد در زمینه برنامه‌های بهداشتی، پاک‌سازی آب و اقلام غذایی بسیار مؤثر واقع گشت (وارن، ۱۳۹۴: ۲۱۵-۲۰۵). سمپاشی انبارها، اصطبل‌ها، مرغان‌ها، هزینه برای دستگاه تصفیه آب، اجرای برنامه‌های بهداشت خانوادگی و آموزش پیشگیری از امراض و بیماری‌ها هم در برنامه تعاونی بهداشت عمومی بودند.

بنیاد در زمینه حمایت مالی، علاوه بر اداره اصل چهار، که نماینده رسمی دولت آمریکا در ارائه کمک‌های فنی و عمرانی بود، حمایت‌های مالی بنیاد فورد را با خود می‌دید (Nemchenok, 2009: 267). بنیاد خاور نزدیک در همکاری با تعاونی بهداشت عمومی، یک مدرسه را که برای کمک به کاروهای بهداشت در منطقه ورامین ایجاد شده بود، اداره و نظارت می‌کرد. این کاروها و مردان جوان آموزش‌دیده از سوی وزارت بهداشت، برای خدمت به روستاهای مختلف در سراسر ایران اعزام می‌شدند. تلاش‌های اولیه این گروه، باعث ریشه‌کنی مالاریا در ورامین گردید (وارن، ۱۳۹۴: ۴۲۹).

یکی دیگر از برنامه‌های بنیاد در ورامین، تهیه آب شرب سالم بود. هدف برنامه‌های بنیاد در ورامین، به‌واقع نوعی آزمایشگاه و طرحی پایلوت بود که پس از به نتیجه رسیدن، در برنامه‌های عمرانی دستگاه‌های دولتی ایران ادغام گردند و نمونه آن را در دیگر مناطق ایران جاری کنند. حفر چاه آب، نصب مخزن و لوله‌کشی آب تمیز برای روستائیان از سوی بنیاد ایجاد و فراهم گردید. حتی دستگاه‌های تصفیه آب عمومی برای کشاورزان در دسترس قرار گرفت

(مرکز فناوری و اطلاع‌رسانی کشاورزی: ۱۸۷۴۵۱۴۱). مرغ‌داری‌های مکانیزه و بهداشتی ایجاد شد و برای اصلاح نژاد طیور، از نیوه‌مپشایر و رودآیلند آمریکا طیوری وارد شد و بین کشاورزان توزیع گردید. تلاش کارشناسان بنیاد این بود بین این نژاد جدید طیور با نژاد بومی، اختلاطی صورت پذیرد تا پایداری سلامت آنها در این طرح تضمین شود (مرکز فناوری و اطلاع‌رسانی کشاورزی: ۱۸۷۴۵۱۴۱). یک نمونه از قراردادهای بنیاد با وزارت بهداشتی و دولت ایران، مربوط به رسیدگی به امور بهداشتی در ایلات بختیاری مناطق حوزه چهارمحال و اصفهان بود. یکی از این مراکز، استقرار بنیاد در قریه دستنا بود که به دلیل موقعیت جغرافیایی آن، محل عبور ایلات مختلف منطقه گردیده بود. اقدامات مختلفی از تأسیس مرکز دامپزشکی تا آموزش‌های حوزه سلامت در این قریه ارائه می‌گشت (مارجا، ۱۳۰۱۲). علاوه بر این، این قریه تبدیل به مرکزی برای کمک‌های اصل چهار، ایجاد تسهیلات کشاورزی و ایجاد مزارع نمونه و نمایشی برای عشایر گردید.

نتیجه‌گیری

هدف غایی کمک‌های دولتی و غیردولتی آمریکایی به کشورهای جهان سوم این بود که در وهله نخست راهی غیر از کمونیسم برای زندگی اقتصادی و اجتماعی برگزینند و در وهله دوم با ایجاد حُسن نیت در جوامع محلی و تسهیل در روش‌های توسعه و عمران، مدل سرمایه‌داری را در سیستم حکومتی دولت میزبان ادغام کنند. می‌توان کل فرایند کمک‌های بشردوستانه بنیاد خاورنزدیک و طرح‌هایی را که در ایران و سایر نقاط دیگر جهان در آن مشارکت داشت در بهترین حالت، کمک‌ها و برنامه‌هایی با سیستم عقل‌محور و ضد کمونیستی برای فراهم آوردن فرصت‌هایی جهت توسعه غرب‌محور کشورهای پیرامونی

دانست. به سخن دیگر، بنیاد خاور نزدیک در دوره ریاست جمهوری ترومن و آیزنهاور، نماینده رسمی سیاست‌های اقتصادی دولت آمریکا در ایران بود.

تجربه بنیاد خاور نزدیک در ایران نشان می‌دهد چگونه تلاش‌های بشردوستانه بنیاد برای حمایت و حفظ برنامه‌های آموزشی توسعه روستایی با اهداف سیاست خارجی گسترده‌تر دولت ترومن تلاقی پیدا کرد. بر این اساس، تحلیل اعمال و اهداف بنیاد خاور نزدیک، باید با شناخت روابط این بنیاد با دستگاه سیاست خارجی آمریکا صورت پذیرد. درحالی که بنیاد هدف اصلی خود را «کمک به افراد نیازمند و خودیاری ایشان» معرفی می‌کرد، واشنگتن، بنیاد خاور نزدیک را «پتانسیلی برای تقویت استراتژی گسترده مهار» (کمونیسم شوروی) می‌دید. این تلاقی به ایجاد یک رابطه متقابل بین بنیاد و دولت آمریکا کمک کرد که البته پیامدهای مثبت و منفی مختلفی برای بنیاد داشت. کمک‌های مالی اداره اصل چهار ترومن در ایران به جلوگیری از شکست فعالیت‌های ترویجی بنیاد در ایران کمک کرد و در گسترش برنامه عمران روستایی بنیاد بخصوص پس از کودتای ۲۸ مرداد سال ۳۲- نقش مستقیمی داشت. زمانی که سیاست، نفوذ یا مداخله آمریکا ناخواسته بود یا در مناطقی که پروژه‌های دولتی به‌سختی به سرانجام می‌رسیدند، این بنیاد انعطاف بیشتری داشت و تلاش می‌کرد اهدافش در دستگاه دولتی ایران ادغام شود و اعتماد و احترام جامعه محلی را نیز به دست آورد. دولت آمریکا به‌جای اینکه از درخواست‌های بنیاد، مبنی بر تشویق مشارکت دولت ایران در پروژه‌های کم‌هزینه، اما ضروری که به بهبود عمومی و اجتماعی و توسعه روستایی منجر می‌شد، حمایت کند، با اثرگذاری از طریق کمک‌های مستمر مالی به بنیاد و تأکید بر تبلیغات پروژه‌های پرزرق و برق و خاص، به دنبال بزرگنمایی خدمات مالی و فنی در ایران بود. با وجود تظاهر به همکاری و همسویی سیاست‌های دولت آمریکا با اهداف اولیه بنیاد در توسعه روستایی، به تدریج آن را به مکمل و تقویت‌کننده سیاست‌های خود در ایران علیه نفوذ کمونیسم تبدیل کرد.

کمک‌ها از سوی نهاد رسمی دولت آمریکا به بنیاد، چالش‌های جدیدی برای این نهاد ایجاد کرد؛ چرا که بنیاد در دهه پنجاه میلادی، با فشار فزاینده دولت آمریکا برای تسریع در برنامه‌های توسعه‌ای مورد تأیید وزارت خارجه آمریکا روبه‌رو شد. رویکرد آهسته و پیوسته بنیاد در توسعه روستایی و آموزش ترویجی، با نیاز روزافزون و تبلیغاتی وزارت خارجه آمریکا، مبنی بر گسترش عملیات در روستاهای جدید و رسیدن به نتایج سریع، تطابقی نداشت. جالب‌تر اینکه بودجه‌های تخصیصی اصل چهار نیز می‌بایست صرف عملیات و پروژه‌های خاصی می‌شد که با وزارت خارجه آمریکا هماهنگ می‌بود، نه صرف تکمیل پروژه‌های گذشته یا حفظ برنامه‌های موجود. این فشار برای تسریع و گسترش برنامه‌ها در حد توان بنیاد ترویجی خاور نزدیک نبود و درنهایت منجر به انحراف در نتایج اقدامات بنیاد گردید. بر این اساس، نقش بنیاد خاور نزدیک در ایران، چیزی بیش از کمک ساده به مردم بود. آنها به‌عنوان نمایندگان ایالات متحده در ایران عمل می‌کردند. ایران، برای بنیاد خاور نزدیک، آزمونی برای پرورش حسن نیت و تقویت آمریگاکرایی در بین مقامات ایرانی و جوامع محلی مبدل شده بود.

کتابنامه

الف) اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما): ش. بازیابی ۲۳۰/۳۳۵۹۲؛ ۲۳۰/۲۸۹۹؛ ۲۹۷/۳۶۰۱۵؛ ۲۳۰/۵۹۶۹۸؛ ۲۹۷/۵۳۷۲۳.

مرکز اسناد ریاست جمهوری ایران (مارجا): ش. بازیابی ۱۳۰۱۲.

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی: ش. مدرک ۳۱۶۴.

مرکز فناوری و اطلاع‌رسانی کشاورزی: ش. شناسایی ۱۸۷۴۵۱۴۱.

ب) کتاب

- آزاده، فریدون و احمدیان، صادق، *سیر تاریخ کشاورزی ایران*، ویراستار ارجمند اقدم، تهران، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ۱۳۷۲.
- ای. وارن، ویلیام، *مأموریتی برای صلح: اصل چهار در ایران*، ترجمه محمدمین نادریان و مینا ناصریان، تهران، هزاره سوم اندیشه، ۱۳۹۴.
- برمن، ادوارد، *کنترل فرهنگ: نقش بنیادهای کارنگی، فورد و راکفلر در سیاست خارجی آمریکا*، ترجمه حمید الیاسی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۳.
- بشیر گنیدی، تیمور، *اسنادی از اصل چهار ترومن در ایران (۱۳۲۵-۱۳۴۶ هـ.ش)*، ج ۱، تهران، مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۲.
- بشیر گنیدی، تیمور، *اسنادی از اصل چهار ترومن در ایران (۱۳۲۵-۱۳۴۶ هـ.ش)*، ج ۲، تهران، مرکز اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۲.
- بیگدلو، رضا، *دیپلماسی عمومی آمریکا در دوره‌ی پهلوی دوم*، تهران، مؤسسه فرهنگی و هنری و مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵.
- پارمار، ایندرجیت، *بنیادهای قرن آمریکا*، ترجمه محمد معماریان، تهران، امیرکبیر، ۱۴۰۰.
- گازیوروسکی، مارک، *سیاست خارجی آمریکا و شاه: بنای دولتی دست‌نشانده در ایران*، ترجمه فریدون فاطمی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶.
- هانس جواکیم، مورگنتا، *سیاست میان‌ملتها*، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران، انتشارات اداره نشر وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴.
- همراز، ویدا، *بررسی اهداف و عملکرد اصل چهار ترومن: هیئت عملیات اقتصادی آمریکا در ایران*، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۱.

ج) مقالات فارسی

برنامه‌های عمرانی بنیاد خاور نزدیک در ایران دوره محمد رضا پهلوی..... ۱۹۵

کیان، رضا و دیگران، «بررسی اثر اصلاحات ارضی و از بین رفتن بنه بر تولید کشاورزی ایران»،
فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، س ۲۸، ش ۹۵، پاییز ۱۳۹۹. صص ۱۰۸-۵۵.
نجاتیان، آرش، «فعالیت‌های ترویجی بنیاد خاور نزدیک در ایران»، نشریه جهاد، س ۱۷، ش ۱۹۲ و
۱۹۳، آذر و دی ۱۳۷۵، صص ۸۷-۹۰.
«بنگاه خاور نزدیک چه می‌کند؟»، مجله ایران و آمریکا، س ۴، ش ۳۷، ۱۳۲۸.

د) مقالات انگلیسی

Nemchenok ,Victor V, «That so Fair a Thing Should Be so Frail: «The Ford Foundation and the Failure of Rural Development in Iran, 1953-1964 », **Middle East Journal** , Vol. 63, No. 2 (Spring, 2009), pp. 261-284.

OFFILER, Benjamin, «The Origins of the Near East Foundation's Iran Programmes, 1943-1950», London, **Sheffield Hallam University**, (2022), 1-10.

OFFILER, Benjamin, Cultivating “Good Will” Through Rural Welfare: The Near East Foundation in Iran, 1943-1951. In: OFFILER, Ben and WILLIAMS, Rachel, (eds.) American Philanthropy at Home and Abroad. New Directions in the History of Giving. London, **Bloomsbury Academic**, (2022), 146-165.

ه) کتاب‌های انگلیسی

Annual Report Near East Foundation, Lexington Avenue, Suite 2516, New York, NY, 2002.

Fagan, Richard R, **Capitalism and the State in US-Latin American Relations**. Stanford University Press, 1979.

ی) سایت انگلیسی

<https://neareast.org/>.

<https://www.globalresiliencepartnership.org/partner/nef-near-east-foundation/>.

گزارش ویلیام فولر، رئیس بنیاد خاور نزدیک در ایران به دکتر ارسنجانوی وزیر کشاورزی در رابطه

با تحولات کشاورزی در ایران و شیوه اثر گذاری این بنیاد در مکانیزه شدن حوزه های مختلف

کشاورزی ایران. (صفحه ۱). (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹).

discing and in threshing. To be profitable, a tractor must be kept working a maximum amount of the time. It would appear that much more education, demonstration, etc. is needed for the farmer to accept full mechanization covering all of the agricultural operations such as plowing, discing harrowing, seeding, cultivating, weed control and finally harvesting.

میکند در حالیکه داشتن تراکتور موثر می‌باشد با صرفه مقرون است که از آن تمام وقت برای انواع کارها یزاعی استفاده شود. بنظر می‌رسد که برای مکانیزه کردن کشاورزی بطور کامل یعنی استفاده از تراکتور برای شخم زدن، دیسک کردن، غلطک زدن، بذرپاشی و چین کردن و بالاخره برداشت محصول باید پیش از این به تدریس و تعلیم تربیت زارعین و ایجاد مزارع

In addition, mechanization does not necessarily lend itself to small farm operation. It is conceivable that future land division plans might hold back mechanization. On the other hand, land division could do much to implement mechanization through cooperative efforts and joint usage and credit operations. This is an area of agricultural technique that appears to be worthy of further detailed study.

نمونه و فعالیتها ی مشابه پرداخت *
در ضمن مکانیزه کردن کشاورزی در واحدها ی کوچک با صرفه مقرون نخواهد بود و چنانچه اراضی زراعی بواحدها ی خیلی کوچک تقسیم گردد ممکن است در راه مکانیزه شدن کشاورزی مشکلاتی فراهم شود ولی مسلماً تشکیل شرکتهای تعاونی تولید داد و اعتبارگانی همکاری دسته جمعی پس از تقسیم اراضی در امر مکانیزه کردن تسریع فراوان خواهد نمود *

The lack of sufficient water for the irrigation and production of agricultural crops has been an age old problem in Iran. It appears that significant progress has been made towards the provision of water during the past three years. The Dez Dam and the Sefid-Rud Dam will do much to alleviate shortage of water in those areas. Both a shallow well and a deep well program have been in progress in the Varamin Plain during the past three years. These programs are most valuable for the production of additional sources of water. However, it is distressing to note that little of anything has been done relative to proper and efficient utilization of the water so produced. While this statement is of particular pertinence to the Varamin area, it is applicable in other areas as well. Water is most often pumped directly into open, unlined, gravelly or sandy bottomed ditches sometimes in excess of one meter wide, and pumped for distances of hundred of meters. The result is of course, a tremendous wastage of the valuable water.

کمبود آب برای آبیاری و کشاورزی ایران بطور کلی یکی از مسائل و مشکلات قدیمی این مملکت می‌باشد ولی بطوریکه مشهود است در سه سال گذشته کوشش زیادی جهت تأمین آب شده است. سد دز و سد سفید رود بدون شک کمک موثری در رفع بی‌آبی آن نواحی خواهند بود. در سه سال گذشته برنامه حفرتها ی عمیق و چاهها ی عمیق در ورامین پیشرفت قابل ملاحظه ای نمود و اجرا ی اینگونه برنامه ها برای تأمین آب بیشتر بسیار موثر می‌نماید. جای تأسف است که کثیر اقدامی جهت حفظ و استفاده صحیح از آبی که با این زحمت تهیه میگردد شده است. این موضوع بطور کلی در تمام ایران مخصوصاً در ورامین کاملاً مشهود می‌باشد. آبی که با صرفه مخارج زیاد با تلمبه از چاه کشیده میشود در آنها ریخته میگردد که تا آنهاشور یا خاک نرم بود و عرض آنهاگاه از یک متر هم تجاوز است و تا به زود برسد صد ها متر در معرض تخیر و نفوذ بزمین میباشد و در نتیجه مقدار معتدایی آب بدینگونه به هدر میرود *

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

گزارش ویلیام فولر، رئیس بنیاد خاور نزدیک در ایران به دکتر ارسنجانی وزیر کشاورزی در رابطه با تحولات کشاورزی در ایران و شیوهٔ اثرگذاری این بنیاد در مکانیزه شدن حوزه‌های مختلف کشاورزی ایران. (صفحه ۲). (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹).

3

It would appear that a sound program of lining main water carrying ditches is needed. Experimentation and research is needed on and for determining and finding low-cost lining materials available in Iran that can be placed with a minimum of technical knowledge by the villagers themselves. Near East Foundation is interested in this problem and will be most happy to cooperate in such a program.

بنابراین برای جلوگیری از هدر رفتن آب باید ته آنها را اصلی را بوسیله ای پوشاند چرا اینکار میبایست با آزمایش و بررسی دقیق معین کرد با صرفه ترین مصالح که در خود ایران تهیه میشود که دسترس و در ضمن طریقی را انتخاب نمود که احتیاج زیادی به تخصص و وسوسه نداشته و خود زارعین بتوانند بشخصه عمل پوشاندن ته آنها را انجام دهند. بنیاد خاور نزدیک یکنایب این موضوع چاره داشته و برای انجام این مهم حاضر به هرگونه همکاری میباشد.

A second problem concerning irrigation water is in connection with its division or distribution to the land under the prevalent "buneh" system used in many areas. This system gives rise to much waste and mismanagement of water through the philosophy that every "buneh" must receive equal shares from the landlord, regardless of whether or not such shares may be properly and fully utilized for production. It is planned by Near East Foundation that a demonstration of a changed system will be undertaken in the villages of Mamazan and Galeh Nou during the next few years. This "buneh" system of land tenure as it now exists also has implications as it may have a tendency to retard the success of land distribution programs. Land distribution without corresponding water distribution can lead to serious consequences. Care should be taken to adequately safeguard water rights and water provisions for distributed lands.

مشکل دیگر آبیاری موضوع تقسیم و توزیع آب در زمینها می است که بطریق بنه بند ای اداره میشوند چون تقسیم آب در آنها کوچک و بپخش در قطعات بزرگ بطوریکه اغلب سیستم بنه بند ای ایجاد میکند موجب اتلاف و هدر رفتن آب میگردد و سیستم بنه بند ای خود نتیجه فلسفه تقسیم زمین به نسبت متساوی بین زارعین میباشد که بدون در نظر گرفتن کیفیت قدرت بهره برداری کشاورزان طبق سنت دیرین هنوز عمل میشود. بنیاد خاور نزدیک در نظر دارد از طریق نمایش و ایجاد مزارع نمونه در دهها ستان از نخله نمونه این سیستم جدیدی را جانشین روش قدیم بنمایند. شرایط مالکیت و تقسیم محصول به ترتیب عملی متضمن نکاتی است که ترویج روشها و زمین کشاورزی را مشکل ساخته و عمل تقسیم اراضی را بتأخیر میاندازد. تقسیم اراضی بدون تقسیم صحیح آب ممکن است تأثیرات جدی بر ایجاد کندی در تقسیم اراضی و تأمین و تقسیم آب در امر خطیر تقسیم اراضی باشد مورد توجه کامل قرار گیرد.

It has been difficult to observe any significant changes in the philosophies and ideas of village farmers during the past three years. In the main, the same customs and practices are followed as they have been for centuries. It is to be hoped that the next few years will begin to produce noticeable changes in this regard. The activities and work of the Extension workers, Community Development workers, and Agricultural School teachers should begin to make itself felt on a large impact base in the near future. A literate farmer will be more able to understand and be receptive to new practices and improvements on old ones. It would seem therefore, that all Agri-

در روستا تفکوری زندگی مردم روستا در هفتاد و سه سال اخیر عمدتاً ای رخ نداده است و هنوز همان عملیات کشاورزی که قرنهای ماضی بوده بین آنها متداول میباشد و باید امیدوار بود که در سالهای آینده تحولات مورد نظر انجام گیرد. فعلاً جهت ترویج کشاورزی و روشها و معلمان مدارس کشاورزی میبایست بیشتر متوجه راهنمایی مردم روستا ها گردید که در کنار عاقلان مسلمان بهتر میتوانند از تکنیکها و روشهای جدید استفاده کرده عملیات کشاورزی قدیم را بدست نیاورند. بنابر این بنظر میرسد

گزارش ویلیام فولر، رئیس بنیاد خاور نزدیک در ایران به دکتر ارسنجانی وزیر کشاورزی در رابطه با تحولات کشاورزی در ایران و شیوه اثرگذاری این بنیاد در مکانیزه شدن حوزه‌های مختلف کشاورزی ایران. (صفحه ۳). (ساکما، ۲۸۹۹/۲۳۰).

In Gilan Ostan, particularly around Rasht, considerable progress is noticeable in the quality of tea and tobacco production, as well as, in the amount of those crops raised. The special training courses provided at the Agricultural Institute Center at Lakan for specialists in tea and tobacco production is noteworthy in this regard. As a casual observation, it would appear that all conditions point very favorably towards an expansion of fruit and vegetable production in Gilan. Demonstrations at the A.I.C. at Lakan adequately bear this out. It is felt that the Ministry of Agriculture and the Ministry of Education might both find it profitable and regarding to use this Center as a demonstration center for increased horticultural production. Near East Foundation would be pleased to assist in such an endeavor if possible.

در استان گیلان بخصوص در اطراف رشت تحولات عظیمی در کشت چای و تنباکو و کیفیت و کمیت آنها داده شده است مرکز آموزش کشاورزی رشت باتاسیس دوره های کارآموزی جهت تعلیم متخصصین کاشت چای و تنباکو در این مهم ذی‌سهم میباشد . در گیلان امکانات زیاد برای پرورش درختان میوه وجود دارد . ایجاد یک باغ نمونه میوه در مرکز آموزش کشاورزی گیلان بخوبی میتواند این وظیفه را انجام دهد . بنظر میرسد که وزارت کشاورزی و وزارت فرهنگ میتوانند بنحو مطلوبی از مرکز آموزش کشاورزی رشت جهت ایجاد باغ نمونه توسعه درختان میوه در سراسر گیلان استفاده نمایند . بنیاد خاور نزدیک با کمال میل برای نیل باین هدف حاضر به همکاری میباشد . بطور کلی باید گفت وضع کشاورزی ایران و استفاده از تکنیکها و روشهای جدید در عرض سه سال در راه پیشرفت بوده است

Iranian agriculture and agricultural practices have moved forward during the past three years. Present land distribution plans and policies may have an accelerating influence on this progress. To do so, however, great care will need to be taken to provide for the village farmer or distribute adequate safeguards for water, credit managerial ability, etc. In other segments of agricultural advancement, education of the farmer must play a more aggressive and important part. Agricultural Normal Schools and Colleges must make their instruction more practical and applicable as well as theoretical. Research become more and more important and it is hoped will receive full and further support of the Ministry of Agriculture.

To become a nearly self-sufficient nation in agricultural production in these modern times it appears that the progress of Iranian agriculture and agricultural technology will need to proceed much faster than it has during the past three years

William A. Fuller
William A. Fuller
Director, Near East Foundation
Iran

وليام آ. فولر
رئيس بنیاد خاور نزدیک در ایران

گزارش ویلیام فولر، رئیس بنیاد خاور نزدیک در ایران به دکتر ارسنجانی وزیر کشاورزی در رابطه با تحولات کشاورزی در ایران و شیوهٔ اثرگذاری این بنیاد در مکانیزه شدن حوزه‌های مختلف کشاورزی ایران. (صفحه ۴). (ساکما، ۲۳۰/۲۸۹۹).

برنامه عمران روستایی بنیاد خاور نزدیک در منطقه مامزن در راستای اصلاح روش های کشت و
برداشت محصولات کشاورزی و آموزش شیوه های نوین استفاده از آبیاری اراضی کشاورزی و توجه
به امر بهداشت روستاها. (صفحه ۱). (ساکما، ۲۹۷/۵۳۷۲۳)

- ۲ -

یکی از موضوعهای مهم در کشاورزی ایران یعنی مسئله زهرداری مورد اقدامات اصلاحی قرار گرفت. بدین طریق زمین‌های زراعتی بطور ثابت و دائم تقسیم بندی شد و هر قطعه یکی از کشاورزان گذاشته شد تا بتواند کشاورزی همیشه در آن قطعه زمین بکار بردارد. در نتیجه احساس تأمینتی که بدین طریق برای کشاورزان ایجاد می‌شد با دلگرمی بیشتری بکاری پرداختند و از محصول خود بیشتر مراقبت می‌کردند و در نتیجه نایده بیشتری متوجه آنان می‌شد.

در دهه مابین اولین شرکت تعاونی روستایی (شرکت تعاونی جاجرود) بوسیله روستائیان تشکیل گردید. این شرکت نیز در بالا بردن میزان درآمد روستائیان موثر بوده در این زمان کشاورزان مالک بذر وسیله کار (ماشین آلات) و کارهای زراعتی بودند. در نتیجه آنان از یک پنجم که در سابق معمول بود به سه پنجم افزایش یافت. کشاورزان مالک وسیله کار نبود بودند و حق گاو بندی متعلق به آنان شده بود. کشاورزان وام‌های لازم برای کارهای تولیدی را از تشکیلات اعتبارات شرکت تعاونی خود دریافت می‌داشتند.

درآمد هر ساله از سهمیه مالک بوسیله بنیاد خاور نزدیک صرف عمران و آبادی ده گردید از قبیل ساختمان یک مدرسه شش کلاسه - ساختمان نانوايي - دکان سالماني - تصای و غیره. همچنین طرحی برای ساختن خانه‌های سه اتاقی با مصالح ارزان قیمت جهت سکونت روستائیان اجرا گردید. مصالح ساختن این خانه‌ها هریک در حدود ۴۰۰ دلار بود. در حیطه این خانه‌ها یک باغچه سبزیکاری کوچک و مختصری درختکاری شده بود. طولی نکشید که در حدود ۲۵ تا ۳۰ نفر از روستائیان به ساختن این خانه‌ها اقدام کردند و به هریک که داوطلب ساختن خانه جدید می‌شد ۵۰ دلار به عنوان کمک به او یاداد داده می‌شد. در نتیجه در حدود بیست خانه طبق این طرح ساخته شد.

اداره کردن ده مابین بوسیله بنیاد خاور نزدیک سپرد شد که روستائیان از کمک خانه‌های غیر بهره‌داستی برخوردار می‌شدند. همچنین شرکت تعاونی روستایی به فعالیت پرداخت و با دلگرمی در کلاس‌های شبانه نام‌نویسی کنند و با سود شوند. در نتیجه این اقدامات درآمد هریک از کشاورزان این ده سه برابر درآمد کشاورزان دهات مجاور شده است.

۲

ساختن روستایی

برنامه عمران روستایی با پشتیبانی قسمت مهندسی زراعی انجام گردید. انجمنهای دهات پس از اخذ تصمیم درباره محل و نوع ساختمانهایی که در دهات مورد لزوم بود. تقاضاهای خود را برای دریافت نقشه‌های لازم و نظارت بر کار ساختمان به انجمنهای ده سامدت می‌نمود. از جمله این اقدامات می‌توان ساختمان ۱۰۲ خانگی را که در ایلات تقسیم شده و راهین و از طریق وام‌هایی که بانک عمران به کشاورزان می‌داد تأیید کرد. مصالح هریک از این خانه‌ها به طور متوسط ۶۰۰ دلار بوده است. سایر عملیات این طرح شامل ساختمان مدارس روستایی - مساجد - راه‌ها - پلها - حمامها - و نصب لوله کشی آب بوده است. همچنین قسمت مهندسی زراعی بنیاد تهیه نقشه و نظارت در ساختمان و تغییر مدل ساختمانهای کهن برای ایجاد مراکز شرکتی تعاونی - فروشگاه‌های تعاونی - تسهیلاتهای ماشین آلات و نظائر آن را عهده دار بوده است.

برنامه عمران روستایی بنیاد خاور نزدیک در منطقه مابین در راستای اصلاح روش‌های کشت و برداشت محصولات کشاورزی و آموزش شیوه‌های نوین استفاده از آبیاری اراضی کشاورزی و توجه

به امر بهداشت روستاها. (صفحه ۲). (ساکما، ۲۹۷/۵۳۷۲۳).

- ۳ -

از سایر اقدامات قسمت مهندسی زرای بنیاد خاور نزدیک لوله کشی و نصب مخزن آب در دهات پلشت و قلعه نو و هم چنین لوله کشی و نصب مخزن آب آشامیدنی در شهرورامین برای استفاده ۴۰۰۰ نفر اهالی آن بوده است. در دهستان قره توقان که درجاورت کویر قرار دارد قسمت مهندسی زرای بنیاد خاور نزدیک یک مخزن آب و لوله کشیهای لازم را برای تامین آب آشامیدنی دانش آموزان نصب نمود.

هم چنین ساختنهای دهستانهای دهات ورامین تحت نظارت و سرپرستی قسمت مهندسی زرای بنیاد هریه با هزینه های تقریباً ۱۰۰۰ دلار ساخته شده و هریه دهستان به طور متوسطه اطاق داشته است.

قسمت مهندسی زرای بنیاد خاور نزدیک دوره های آموزشی کوتاه مدتی برای تسلیم آموزگاران دهستانهای روستایی بعضی از فارغ التحصیلان دانشکده های کشاورزی ایران در رطرز تهیه نقشه ساختمانهای دهستانها و طرز نظارت بر امور ساختمانی و نظائر آن تشکیل داده است.

نقشه های ساختمانی فراوان برای ساختن دهستان - گریابه - ابنیه شرکتهای تعاونی و غیره به وسیله این قسمت تهیه شده است.

۳

مهندسی زرای

یکی دیگر از رشته های فعالیت قسمت مهندسی زرای بنیاد خاور نزدیک تعلیم رانندگان تراکتور - کتک رانندگان مکانیسم و تعمیرکار ماشین آلات کشاورزی برای کار کردن از مناطق روستایی بوده است. این مورد گاهی با همکاری مؤسسات فروشنده ماشین آلات کشاورزی انجام گردیده است. هم چنین این قسمت بنیاد با شرکتهای تعاونی روستایی در بکار بردن و استفاده از ماشینهای کشاورزی همکاریهای نزدیک داشته است. تا بداند وسیله بیازمندیهای کشاورزان در مورد ماشین آلات کشاورزی بهتر و آسانتر تامین گردد.

کشاورزان به فواید استفاده از تراکتور - آوار آهن فرنی و دیسک به زودی پی برده و آنها را مورد استفاده قرار داده اند و در نتیجه اجرای شخم به بوق - نداشتن رطوبت خاک - وسایل برای استفاده از ماشین آلات در کشاورزی - میزان عملکرد محصولات از ۳۰ تا ۱۰۰ درصد افزایش یافته است. پس از همه دیسک مورد استفاده کشاورزان پی باشد که هم برای بذرکاری و هم برای عملیات سطحی و هم چنین برای غرسنکوی بکار پی رود. هم چنین با استفاده از ماشین آلات و اجرای شخم عمیق و ذخیره نمودن رطوبت و جلوگیری از تبخیر آن - کشاورزان مقداری دیسکاری انجام داده اند و بعضی از انواع صیفی و پنبه را بدون آبیاری تابستانی کشت و بهره برداری پی کنند.

در پنج سال گذشته در منطقه ورامین تعداد تراکتورهای که در بکار پی کنند از ۲۰ به ۶۰۰ دستگاه افزایش یافته است.

تراکتور زنجیری برای شخم عمیق - مخصوصاً " شخم زدن اراضی کوزبند و برای نهرکی و غیره مورد استفاده واقع شده و اکنون در منطقه ورامین ۵ دستگاه از این نوع تراکتور مورد استفاده پی باشد.

انواع ماشین آلاتی که در کشاورزی منطقه ورامین مورد نمایش و استفاده قرار گرفته عبارت است از گاو آهن دیسکی برای شخم عمیق و شخم اراضی کوزبند و زمینهای "بزار".

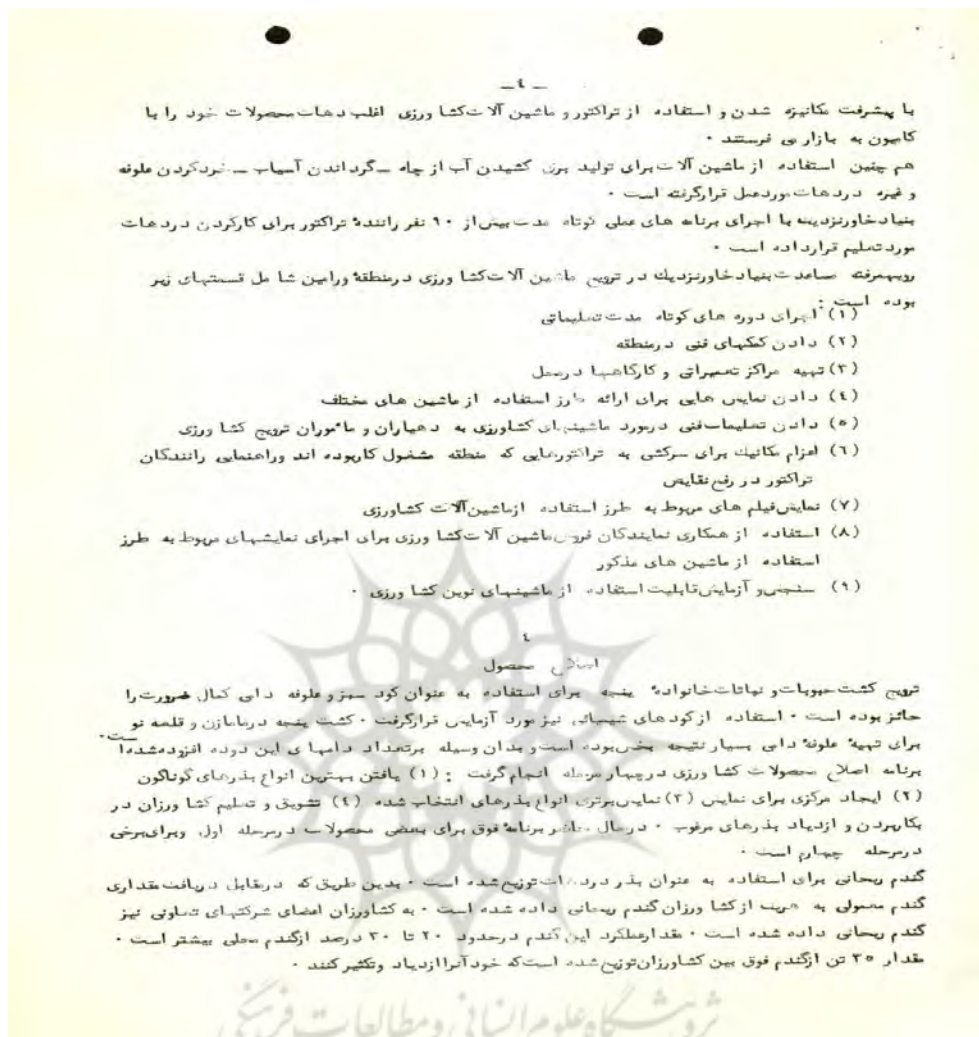
استفاده از دیسک معمولی برای بذرکاری - و غرسنکوی - در مورد اخیر غرسنکوی با سرعت قابل ملاحظه ای انجام گرفته است.

برنامه عمران روستایی بنیاد خاور نزدیک در منطقه مامازن در راستای اصلاح روشهای کشت و

برداشت محصولات کشاورزی و آموزش شیوههای نوین استفاده از آبیاری اراضی کشاورزی و توجه

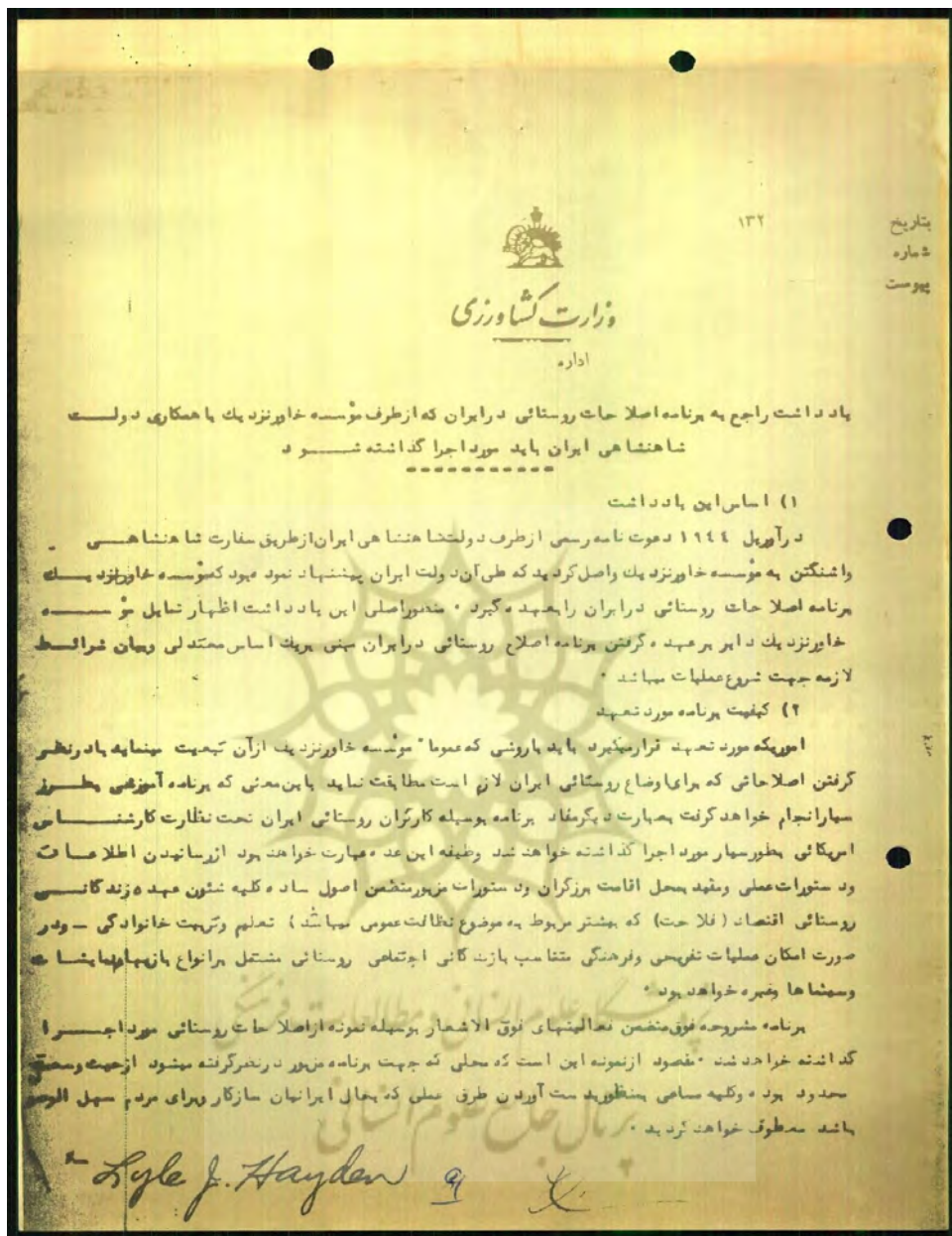
به امر بهداشت روستاها. (صفحه ۳).

(ساکما، ۲۹۷/۵۳۷۲۳).

برنامه عمرانی روستایی بنیاد خاور نزدیک در منطقه مامازن در راستای اصلاح روش های کشت و برداشت محصولات کشاورزی و آموزش شیوه های نوین استفاده از آبیاری اراضی کشاورزی و توجه به امر بهداشت روستاها. (صفحه ۴).

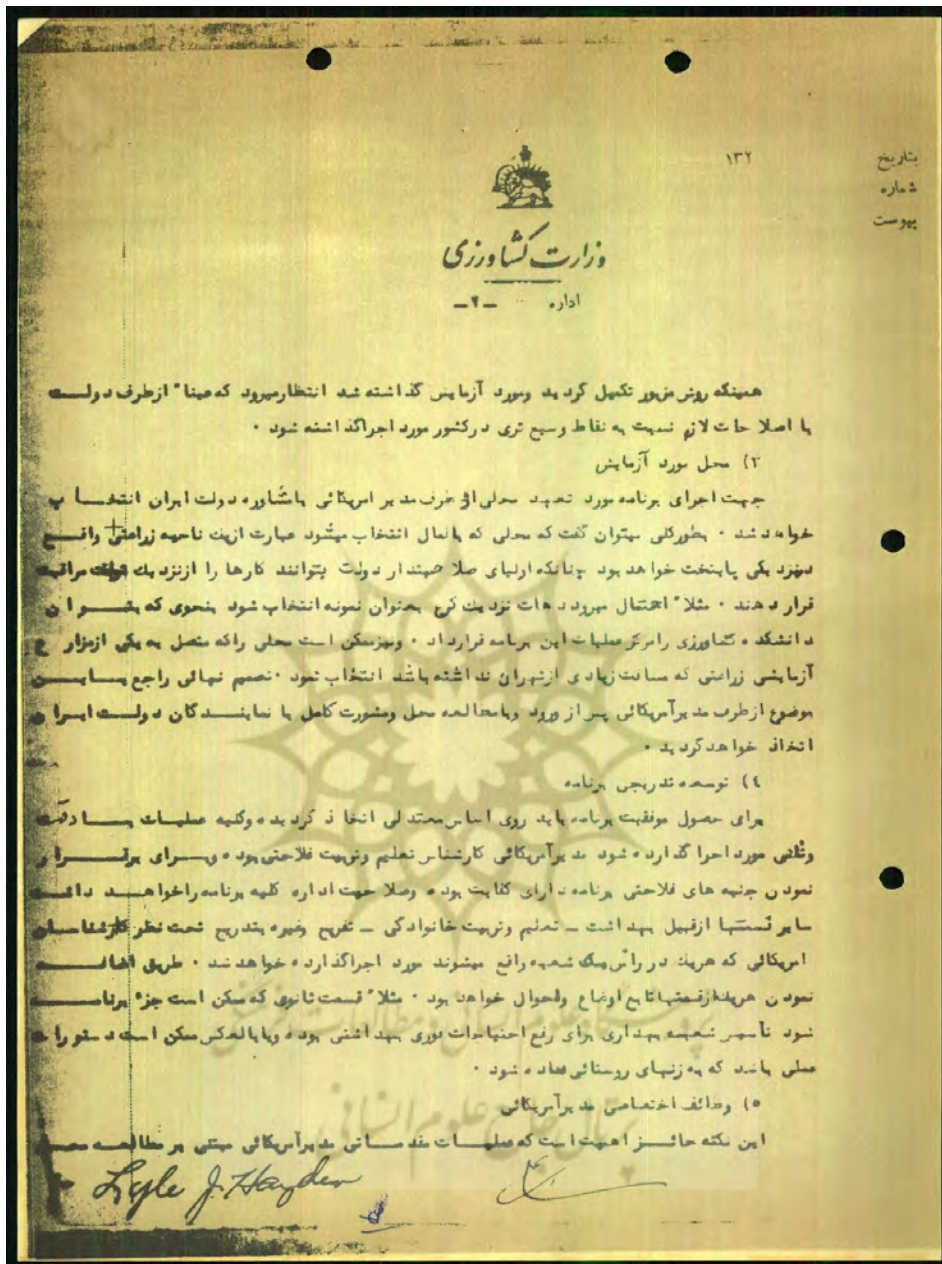
(ساکما، ۲۹۷/۵۳۷۲۳).

اولین قرارداد بنیاد خاور نزدیک با وزارت کشاورزی در تیر ماه سال ۱۳۲۵ برای توسعه و عمران

تدریجی روستاها در ایران و ایجاد تشکیلاتی برای استقرار کارشناسان آمریکایی در ایران.

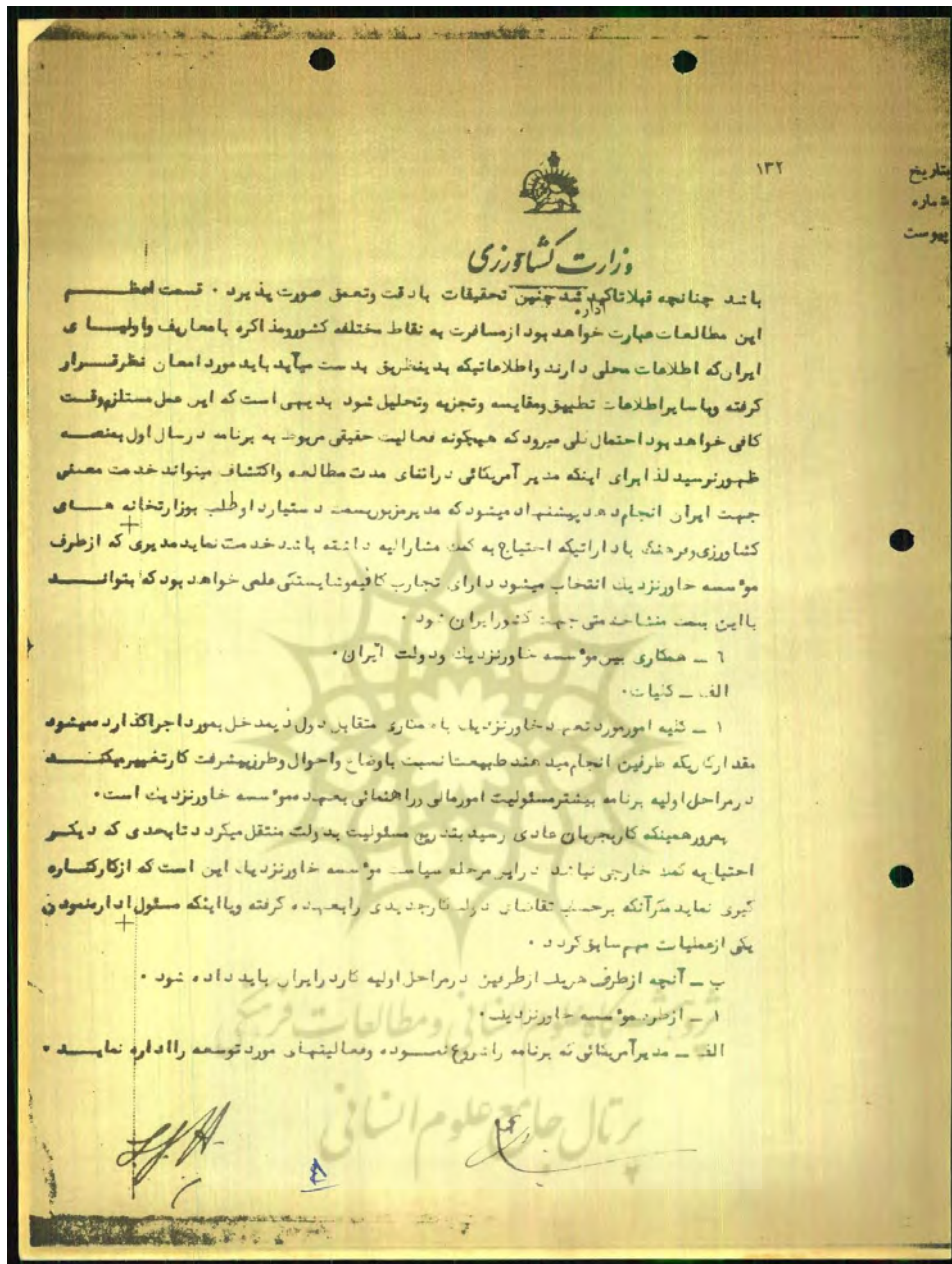
(صفحه ۱). (ساکما، ۳۳۵۹۲/۲۳۰).

اولین قرارداد بنیاد خاور نزدیک با وزارت کشاورزی در تیر ماه سال ۱۳۲۵ برای توسعه و عمران

تدریجی روستاها در ایران و ایجاد تشکیلاتی برای استقرار کارشناسان آمریکایی در ایران.

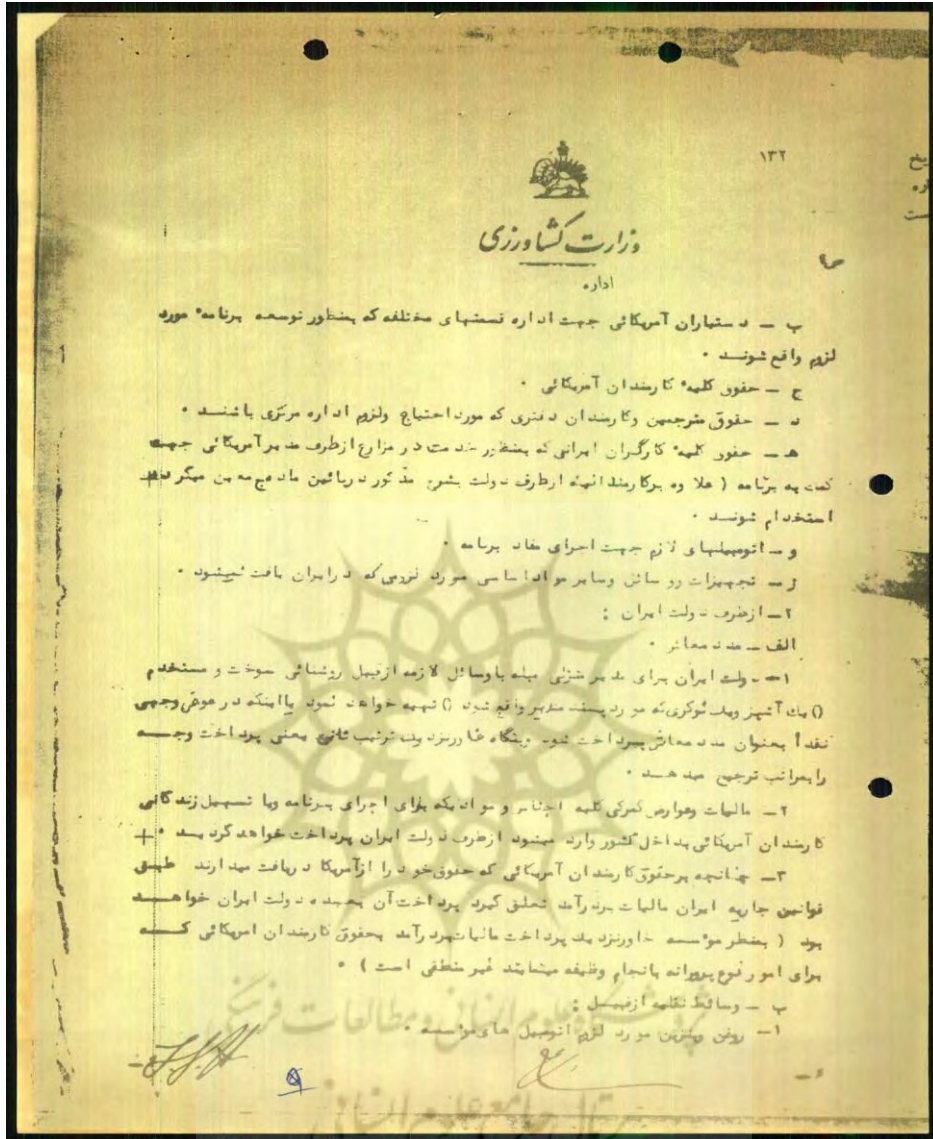
(صفحه ۲). (ساکما، ۳۳۵۹۲/۲۳۰).

اولین قرارداد بنیاد خاور نزدیک با وزارت کشاورزی در تیر ماه سال ۱۳۲۵ برای توسعه و عمران

تدریجی روستاها در ایران و ایجاد تشکیلاتی برای استقرار کارشناسان آمریکایی در ایران.

(صفحه ۳). (ساکما، ۳۳۵۹۲/۲۳۰).

اولین قرارداد بنیاد خاور نزدیک با وزارت کشاورزی در تیر ماه سال ۱۳۲۵ برای توسعه و عمران تدریجی روستاها در ایران و ایجاد تشکیلاتی برای استقرار کارشناسان آمریکایی در ایران. (صفحه ۴). (ساکما، ۳۳۵۹۲/۲۳۰)

اولین قرارداد بنیاد خاور نزدیک با وزارت کشاورزی در تیر ماه سال ۱۳۲۵ برای توسعه و عمران

تدریجی روستاها در ایران و ایجاد تشکیلاتی برای استقرار کارشناسان آمریکایی در ایران.

(صفحه ۵). (ساکما، ۳۳۵۹۲/۲۳۰).